

KUUKIRI**EESTI KIRJANDUS**

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
V. Grünthal, J. Jõgever, A. Jürgenstein,
L. Kettunen, J. Kõpp, J. Luiga, A. Saareste

SISU:

Karl Aben: Kristian Jaak Petersoni ilmavaade.
Joh. Käis: Looduslooline kirjandus 1923. a. (Lõpp.)
M. Okas: Eesti keele õpperaamatud 1923. aastal. (Järgneb.)
Lilli Suburg: Suburgi perekond. (Lõpp.)

Kirjandusline ülevaade:

J. Aavik: Wilde „Kogutud teoste“ keeleline
arvustus.

M. J. Eisen: Edith Kurtz, „Verzeichnis alter
Kultstätten in Lettland“.

Killud ja dokumendid:

J. Meeri: Mälestused Fr. Kuhlbarsist.

M. Suigusaare ja M. Weske kirjad C. R. Jakobsonile.

Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel

ilmunud raamatuist on järgmised saadaval:

A. Eesti autorid.

- Kristian Jaak Peterson: **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** Hind 150 m.
Suve Jaan: **Luige Laos.** III trükk. Hind 40 mk.
J. V. Jannsen: **Kolm juttu** (Maatargad, Uus variser, Voldemar ja Jüri). Hind 50 mk.
Fr. R. Kreutzwald: **Paar sammukest rändamise teed.** III trükk. Hind 35 mk.
" " **Reinivader-rebane.** VI trükk. Piltidega. H. 85 mk.
" " **Kilplased.** IV trükk. Hind 90 mk.
Lydia Koitudula: **Ojamõlder ja tema minija.** III trükk. H. 40 mk.
" " **Kaks juttu** (Ainuke, Enne ukse lukutamist). II tr. Hind 85 mk.
" " **Säärane mulk ehk Sada vakka tangusoola.** III trükk. Hind 50 mk.
Jakob Pärn: **Oma tuba, oma luba.** III trükk. Hind 50 mk.
" " **Must kuub.** III trükk. Hind 120 mk.
Joh. Kunder: **Kroonu onu.** Nali kahes vaatuses. III tr. Hind 40 mk.
" " **Eesti muinasjutud.** II trükk. Hind 120 mk.
Jaan Bergmann: **Laulud.** II trükk. Hind 300 mk.
J. Järv: **Karolus.** II trükk. Hind 75 mk.
Ado Reinwald: **Valik luuletusi.** Hind 100 mk.
Elisabet Aspe: **Ennosaare Ain.** III trükk. Hind 100 mk.
" " **Kasüõde.** III trükk. Hind 60 mk.
Annä Haava: **Luuletused I.** IV trükk. Hind 40 mk. (Pealadus.)
" " **Meie päevist.** Hind 40 mk. (Pealadus.)

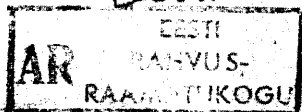
B. Maailma-kirjastik.

- Juhani Aho: **Vaikne meri** (Laastud). Tõlk. Fr. Tuglas. Hind 100 m. köites 150 mk.
Chateaubriand: **Atala.** Tõlkinud K. Martinson. G. Doré illust. ratsioonid. Hind 60 mk.
G. Flaubert: **Kolm lugu** (Herodias, Legend Püha Julianus Võõrustajast, Lihtne süda). Tõlk. A. Saareste. H. 75 mk.
A. Kivi: **Seitse venda.** Tõlk. Fr. Tuglas. A. Gallén-Kallela illust. ratsioonid. Hind 350 mk.
Eino Leino: **Helkalanud.** Tõlkinud Aug. Anni. Hind 60 mk.
Molière: **Ihuus.** Tõlkinud R. Kask. Hind 120 mk.
Fr. Schiller: **Röövlid.** Tõlk. J. Kärner. Hind 120 mk.
" " **Wilhelm Tell.** Tõlk. J. Kärner. Hind 100 mk.
E. Sillanpää: **Vaga viletsus.** Tõlk. Aug. Anni. Hind 175 mk., iluköites 240 mk.

C. Noorsoo jutukirjastik

- W. Bonsels: **Mesilane Maaja.** Tõlkinud Richard Roht. E. Järv'e illust. ratsioonid. Hind 120 mk., köites 170 mk.
M. Cervantes: **Vaimukas rüütel Don Quijote la Manchast.** Eesti keelde G. Peet. G. Doré illust. ratsioonid. Hind 250 marka.

Ar 924P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1924

XVIII AASTAKÄIK

№ 6

Kristian Jaak Petersoni ilmavaade.

Salapärane, sügav ja mitmekülgne on Kr. J. Petersoni kui inimese ja luuletaja individualiteet. Tema väikese-arvulises toodangus peituvad suured luule- ja mõttepärlid, mis ei lõpe saramast lõpmata palju kannatanud hinge intiim-nõiduslikus valguses. Kr. J. Petersoni luuletusis ja päevaraamatus on nii palju, mida otsida, nii palju, mida tunda ja mõtelda igaviku perspektiivis, ja ka nii palju, mida leida unustamata südamlikku ja tõelist inimese iludust.

Ei ole kahtlust, et Peterson on sügava filosoofilise kalduvusega kirjanik (kui me filosoofilisest kalduvusest aru saame kui tagasitõrjumata janust kõrgemate, elumõtet avavate teadmiste järele: inimese elu ülesandest siin maa peal, hinge saatusest, maailma algpõhjusest — *causa prima*'st — ja kõrgemast olevusest), et ta on tähelepanu vääriv luuletaja-mõtleja.

Peterson ei olnud abstraktne filosoof, vaid intuiitivne, emotsionaalselt elav mõtleja, kes kõigi asjade üle suuris küsimusis haruldaselt elavalt tundis oma üksildase hinge sügavusis.

Ta süüvis oma väsimata juurdleva mõistusega igaviku saladusisse ja püüdis kõrgemate mõistete selgemale arusaamisele ning põles igaveses otsimistules. Petersoni vaim mõõtis kõiki igaveste probleemide teede sügavusi, ent selgele ja läbimõeldud ilmavaatele ei suutnud ta veel tulla. Lõplik süntees ja konsekventne konstruktsioon ei olnud ta tugev külg, küll oskas ta aga elu, kultuuri ja maailma suuri küsimusi omapäraselt püstitada, rõhutada ja analüseerimisse süüvida.

Petersoni peenetundlikule hingele ja tema elastilisele ning intuiitivsele mõistusele olid suurel määral omased järgmised omadused: sügav isiklik elamus ja intuitsioon filosoofilises veendumuses. Siit tuleb otsida tema isiku ja

tööde sügavat esteetilist ja filosoofilist algatusvõimet. Tema ei ole mitte ainult luuletanud, vaid ka mõtelnud oma südame verega. Tema hing on haruldaselt tundlik, mitmekülgselt vastukajastuv, rahutu ja impulsiivne, täis faustilist tungi tunda rõõmus ja valus kõike inimlikku. Ent nauding kui niisugune ei ole Petersoni siht, ta sise mine elu alus ega sisu. Ta on entusiast-palvetaja (muidugi mitte kiriku Jumalale), ideede jumaldaja ja sarkastiline pealiskaudsuse, kekslemise, moe järeleahvimise hukkamõistja, uneleja ja mõtleja. Kuid tema romantism ja unelused pole pealiskaudse ja abitu sentimentaalsuse väljendus, vaid tema otsiva vaimu sügavamas tunde puhangus tärkavad mõtted ja igatsused, mis mässunud luule-vikerkaare nõiduvaisse värvesse.

Ent mäherdune on siis Petersoni probleemide, mõtete ja tundmuste ilm? Missugused veendumused olid tal kõige lähemal? Määrased on tema kui luuletaja-mõtleja karakterlikud omadused? Missugune on tema ilmavaade?

Kui me Petersoni töid lihtkõnes ja luules vaatleme, tutvume tema elulooga (mis on küll puudulik), siis näeme, et teda kõige enam on huvitanud küsimused inimese-elu tähtsusest ja õigeksmõistmisest, elu eesmärgist, individuaalse „mina“ saatuses, absoluutseist eetilistest normest, maailma algpõhjusest jne.

Maailma algpõhjuse, ürgelementide, esipotentsiaali küsimus on elavalt Petersoni mõistust vallasnud.

Igal asjal peab oma põhjus olema, ütleb Peterson, s. o. igal asjal peab olema veel üks asi, millest ta on tehtud. Maailm pole Petersoni arvates mitte igavene. Ja kui ta pole igavene, siis peab ta tekkinud olema. Ent mis on siis maailma tekkimise põhjus, millest on ta tekkinud? See peab olema midagi püsivat, igavest. Ja Peterson leiabki, et igavesti on olnud kaks printsiipi, nimelt vaimline printsiip, igavene vaim — immateriaalne jumal ja aine (materies) ehk ema-asi, nagu ta seda nimetab. Ent millest on siis maailm tekkinud? Kas jumalast? Ei. Sest jumal on vaim ja „kuidas võib see, mis pole mitte vaimline, vaid ihulik asi (maailm), vaimust tulla?“ Nii siis ei ole Petersoni arvates mitte jumal maailma tekkimise põhjuseks, vaid aine, ema-asi. Ent see ema-asi on siiski ainult toore, kaootilise, korraldamata, elutu ainelise ilma põhjuseks, aga kõik see, mis maailma elustab, et „maa päikese ümber käib, et maa peal puud kasvavad“ jne. (Vaim ja ema-asi), kõik seaduse- ja korrapärasus, mis kosmost kaosest eraldab, kõik see on jumala teenus.

Võib-olla tahetakse Petersonile selles küsimuses (nimelt maailma saabumise küsimuses) ette heita, et ta enesele vastu räägib, sest ta ütleb ühes kohas: „Maailmas on kaks olemist igavesti olnud: üks on vaim, teine ema-asi (materies)“ (Vaim ja ema-asi), ja teises kohas jälle: „Maailm ise pole igavene mitte, vaid see, millest ta tehtud on“ jne. (Jumal ning maailm). Tuleb välja absurdum: maailmas, mis pole igavene, on kaks asja igavesti olnud.

Ent minu arvates ei tule siin Petersoni nii täht-tähelt mõista. Peab arvestama, et need sõnastused ei ole Petersoni meetodiline metafüüsiliste probleemide lahendamine, vaid katkendilised mõttevisked päevaraamatu veergudel. Seda esiteks. Ja teiseks ei olnud ka eesti keel tol ajal küllalt sõnarikas ja painduv täpsate filosoofiliste mõistete sõnastamiseks.

Nähtavasti mõistab Peterson selle „maailma“ all, mis ema-asjast saabunud, ainult meie planeeti, maakera, ja tolle „maailma“ all, kus „kaks olemist igavesti on olnud“ — universumi.

Sellest seisukohast välja minnes oleks ka arusaadav see asjaolu, et Petersoni jumal ei piirdu ainult maailma elustamise ja korraldamisega, vaid võtab ikkagi ka otsekohesest loomisest osa. Nimelt ütleb Peterson: „Jumal on küll loonud need taeva asjad“ (Jumal ning maailm), s. o. taevatähed.

Jumal küll elustas ja korraldas maailma ja teeb seda praegugi, ent ta ei loonud seadusi, ei võinudki neid luua, sest „kui meie ühest seadusest räägime, siis räägime ühest asjast, mis teisel ehk teisel ajal on seatud. Aga jumalal pole mitte aega, sest ta on igavene“ (Üks jutt Siimuga). Nii siis peaksid ka jumala seadused — kui niisugused oleksid — igavesed olema. Ent sellest järgneks loogiliselt, et jumal ei tee praegu ega pole iialgi midagi teinud, s. t. ta on igavesti passiivne maailma suhtes. Kuid nagu eespool juba nägime, on jumal aktiivne: igavesti elades valitseb ta igavesti maailma üle. Aga et jumala seadusi ei või olla, siis sünnib kõik siin maailmas jumala „tahtmise“ läbi.

Ent mis on siis see Petersoni jumal? See ei ole mitte kiriku dogmadest piiratud olevus, vaid vaim, ülim vaim, igavene, immateriaalne. Petersoni jumal on immanentne, sest ta elab kõiges maailmas ja valitseb selle üle. Jumal on hea. Ta valitseb maailma „kõikide elajate õnnistuseks“, ta tahab, et kõik asjad kõige paremal viisil oleksid.

Jumal on „armastuse isa, sõpruse looja“. Ta on targeim olevus, on mõistus ise.

Ent kes targem on, see peab ka rohkem tegema, ütleb Peterson, ja niiviisi on targem orjem kui rumal. Ning jumal on targeim olles ka orjeim. Nii Petersoni arvamine. Kui me seda mõttelõnga aga edasi arendame, siis näeme, et jumal on siiski absoluutselt vaba. Sest jumal ei sõltu ju kellestki väljaspool ennast, ta on ainult enese, oma mõistuse ori, teiste sõnadega — absoluutselt vaba.

Petersonil on jumal, ent see ei ole mitte, nagu juba eespool öeldust näha, Piibli jumal. Ta ei ole Vana Seaduse Jehoova, kes on auahne, sihilik, halastamata (Eliisa lugu j. t.), tihti väeti (Jehoova võitlus Jakobiga), inimesetaoline olevus ega ka Uue Seaduse „Kolmainus“.

Kristus ei olnud Petersoni arvates mitte inimese-jumal, vaid ainult inimene, kuigi suurim ja parim nende seast, kes kui jumala lapsed jumala meele pärast elasid. Nii saab Peterson aru Johannese evangeeliumist (*Υἱὸς Θεοῦ*).

Vaatamata selle peale, et Peterson jumalat tunnustab ja temast nii palju räägib, võib siiski küsimus tekkida, kas ta on deist või mitte.

Enne kui seda otsustada — paar sõna deismist. Deism on õpetus, mis tunnustab ainult jumalat, kuid eitab ilmutusi. Deismi põhjanevad väited on järgmised: On olemas loomulik usund (religioon), mille sisu peitub moraalis, mis kahe käsuga piirdub: usu jumalat ja täida oma kohust. Ristiusku, mis esialgselt puhas mõistuseusk, on kirik roojastanud, millest ta uuesti peab puhastatama. „Nagu Bacon ja Descartes vabastasid looduse tunnetuse kiriku autoriteedist ja rajasid selle loodusele ja mõistusele,“ ütlevad deistid, „nii tahavad deistid vabastada usundi kiriku õpetusest ja pimedast usu traditsioonest.“

Inglise filosoof John Toland (1669—1722), kes selle õpetuse haripunktini viis, ütleb, et mõistus on ainuke kriteerium, mis võib sundida Piiblit pühaks kirjaks pidama. Ta ei tunnusta midagi üleloomulikku, millest aru ei või saada.

Inglise filosoof A. Collins (1676—1729) tõendab, et igaühel on õigus Piiblist ja jumalast oma moodi aru saada jne.

Seesuguse deismi vaatekohast välja mines tuleb Petersoni deistiks pidada.

Mis puutub eetilisse probleemi elu mõttest ja õigeks-mõistmisest, siis domineerib Petersonis idealistlik-religioosne

vastus: inimene peab püüdma saavutada elu kõrgemat täiust ja realiseerima inimesarmastuse ideaali. Teiste sõnadega — inimene peab „iseenese ja teiste õnnistuseks elama“. See on inimese eesmärk. Ent milles siis seisab inimese õndsus? Täiuses. Nimelt mõistuse täiuses, sest mõistus on tähtsam, olulisem inimese eksisteerimise tunnus — ta on igavene. Nagu puu ei või juureta kasvada, nii ka „meil (inimestel) on kõike seda tarvis, mis meie olemise võimaldab...“, ja see, „mis meie olemise võimaldab, peab, kui me igavesed oleme, igavesti meile jääma; seepärast läheb aga seda meile tarvis, mis igavene on, nõnda kui mõistus,“ ütleb Peterson (Üks jutt Siimuga).

Sellepärast siis, et igavese mõistuse täiuses seisab õndsus, peab inimene oma mõistust arendama, täiendama, ja sellepärast ei jätku ka Petersonil tühjade moekommete õppimiseks aega. Ta peab „tarkust õppima“.

Ent üksi oma jõuga ei suuda inimene seda õndsust saavutada, sest „meie oleme ilmale tulles kui elajad...“ „Meie mõistus on nõder“, arenemata (Üks jutt Siimuga). Meie oleme abitud ning vajame teiste inimeste abi, et kasvada, täieliseks saada ja niiviisi õndsust saavutada. Ja inimesed peavad oma ligimeste õndsakssaamisele kaasa aitama. See püüd teiste õnnistuseks elada on headus, ligimesearmastus.

Järjekult, inimene peab püüdma siin elus heaks ja täielikuks saada. Seda on tarvis nii enese kui ka ligimeste õnne saavutamiseks.

Ka Kristuse õpetusest saab Peterson aru kui õpetusest, „kudas nad (inimesed) peavad mõistuse läbi õndsaks saama ning ka teisigi armastama, s. o. ka teiste õnnistuseks elama“ (Teoloogid). Ja „nõnda on ka Jumal kõigi elajate õnnistuseks maailma valitsemas“ (Üks jutt Siimuga).

Nagu sellest näha, on Peterson läbi ja läbi ratsionalist.

Individuaalse „mina“ surematuse küsimuses on Peterson sel arvamisel, et inimese vaim on surematu, igavene. See igavene vaim elab, pannes oma maised ihupaelad hauda varjule, taevas suure jumala juures.

Nii lausub Peterson oodis „Sügis“:

Aga üles taevasse
Toredama päeva vastu,
Mis ikka kumades
Ilmas ära ei kustu,
Maised ihupaelad

Hauda varjule pannes,
Lendamas inimeste vaim:

Seal oled sa elamas
Suure Jumala juures.

Ehk jälle:

Aga sa, inimeste vaim,
Jumala vaimukuju,
Kui maailm pörutud
Sinu ümber müriseb:
Igaveses elus oled
Sina Jumalat palumas (Inimene).

Neist tsitaadest näeme, et Peterson on kindunud selles, et inimese vaim on surematu, s. o. keha surres ei sure mitte vaim, vaid jätkab oma olemasolemist hauataguses elus. Seda toonitab ta mitu ja mitu korda. Nii ütleb ta veel: „... loodan temaga (sõbraga) teises maailmas jälle kokku saada“ (Mu sõber H...). Missugune see „teine maailm“ on, seda Peterson lähemalt ei seleta. Ta nimetab seda vana traditsiooni järele „taevaks“, „kus tähed siin ööse, seal päeval, kus kuu hõbedases igaveses tulemeres, kus selges kullas päev on paistemas“ (Sügis).

Kuigi Petersoni ajal „kõike ilmlikku juttu ja kõnet peeti loriasjaks“ (K. A. Hermann) ja „... taeva ja põrgu võtmed olid ikka pastorite käes, kes oma karja peale ses sihis (vaimlikkuse poole) mõju avaldasid“, nagu G. Suits seda iseloomustab (Sihid ja vaated), siiski ei alistu Peterson sellele ajavaimule. Tema suhe kirikusse ja selle traditsioonidesse on koguni teissugune, kui teiste toleaegete juhtivat osa etendavate kirjameeste omad. Kuigi ta toetajate soovil ülikoolis üksvahe usuteadust õpib, ei ole tal selleks mingisugust sisemist tungi. Tema ei tunnusta pimedaid kirjatähest sõltuvaid dogmasid ja räägib õige ironiseerivalt ning pettunult teoloogest: „Kristus tuli sellepärast, et inimesi õpetada, kuidas nad peavad mõistuse läbi õndsaks saama ning teisigi armastama, s. o. ka teiste õnnistuseks elama. See oli tema suur Jumala õpetus! — Kui siis tema mõistuse tähelepanemist neile tahtis õpetada, siis peame need kirjad, mis tema õppijate käest meie kätte saanud, nõnda ära seletama, kui meie ajal inimesed räägivad. Sest kuidas võib põhjamaa mees kõigest sest, mis lõunapoolne mees omal viisil ütleb, õieti aru saada? Kui vesi allikas üles tõuseb, ütleb juudalane: „Taeva ingel ajab seda vett üles.“ Põhjamaa mees seda lugedes usub ka, et see oli üks ingel; ja nõnda rumala usuga peab tema mõistus ikka nõdremaks saama, ja kui tal

midagi on teha, siis ta ootab seni, kui Jumala ingel taevast peab maha tulema ja teda aitama. Aga mis sest on rääkimist? Niikaua kui teoloogid pole mitte filosoofid, niikaua kui nad ise, ehk küll uhked oma mõistuse peale, siiski omal viisil ebausklikud on ja mõned nende seast enam oma suure kõhu kui pisukese koguduse eest, mis nende all on, hoolt kannavad — niikaua ei saa selle asja lugu mitte teistviisi olema“ (Teoloogid).

Peterson ei piirdu fanaatiliselt ainult ristiusu ideedega, vaid leiab ka muistsest paganlikust Kreekast mehi, kelle vastu ta aukartust tunneb ja kelle elukommete järele ta tahab elada. Ta ühendab endas ristiusu ja paganausu ideed, lepib Kristuse Diogenesega.

„Kui sa ristiinimene oled, miks tahad sa siis paganate õpetaja (*Διογενής*) õppija olla?“ küsis üks tarkuse-tundja minu käest. „Sellepärast,“ ütlesin, „et ma ei või saada nii heaks, kui Kristus oli, aga küll ikka nõnda, kui Diogenes. Kristust eeskujuks võttes tahan selle küüniku kommete järele elada“ (Künism).

Petersoni arvates peab inimene küüniku kommete järele elama, s. o. peab olema vähenõudlik elu vastu, peab piskuga leppima. Inimene ei tohi lasta ennast veedelda igasuguseist tühjast „asjust“, nagu rikkus ja au, sest see ei eelista rahu ega järelilikult ka õnne. Mida vähemaga inimene lepib, seda õndsam ta on.

„... Õige õnn on minu arvates see kallis rahu, mis headusest tulles igaühe meeles on elamas. Aga kuidas see rahu neil võib olla, kui igaüks tühi asi, nõnda kui rikkus ja au, ja kõik need tühjad kombekesed, nende meelega segaseks teevad kui jõe, mis ei tea, kuhu ta peab jooksuma“ (Goldsmith).

Peterson mõistab hukka kõik tühjad kombekesed, moe järeleahvimise jne. Tema ei tunnusta seda põhimõtteliselt ja seepärast käib ta tihti talutaadi riides, kuigi see teda tollaegses seltskonnas kompromitteerib ja temast sõpru eemale peletab. Inimene peab tõde otsima, tarkust õppima, mitte moe järele aelama ega viisakate elukommete ning tantsu õppimise peale aega raiskama. Peterson hindab sisemist inimest, mõistust, mitte väliseid ja keha ümber lebavaid riidehilpe. Ka ses suhtes seisab ta üksi oma aja keskel kui revolutsionäär, ja see näitab, kui palju kodanlist julgust, iseloomu-kindlust ja iseseisvust omas too noor eesti soost akadeemiakodanik, kes oma algupära ei salanud ja tollaegsele tõbraslikust õhkkonnast läbiimbunud „viisakale“ seltskonnale kindla näkku julges visata.

Tahtevabaduse suhtes on Peterson indeterminist, s. t. isik, kes usub, et inimese tahtmus on vaba. Ta võib kahest vastupidisest valida, kumma tahab.

„Kui jumala tahtmise järele kõik inimesed õigeks öndsakssaamiseks peavad elama, kuidas siis võib see sündida, et mõni mitte „ei ela nõnda? Küll siis peab nende käes niisugune võimetus olema, et võivad nõnda elada, kui heaks arvavad, see on: nad peavad vabad olema“ (Kas inimestel on vabadus).

Nagu juba eespool tähendin, ei salga Peterson oma algupära. Tema on tuline rahvuslane. V. Reiman kirjutab temast: „Ta on esimene haritud eestlane, kes ennast eestlase tundis olevat ja kes seda südamlikult ja avalikult igal pool püüdis üles tunnistada, kui vaevalt keegi teine pärast teda. Selle asja poolest läks tema nii kaugele, et tema ajuti — 1820. a. aasta lõpul ja 1821. a. alul — avalikult Riia linnas eesti rahvariides käis“ (E. Ü. S. Album 1901. a.)

Peterson armastab eesti rahvast, tema keelt, minevikku. Ta kogub rahvalaule, püüab ka omis luuletusis rahvalaulu järele aimata jne. Tema rahvuslikku ilma-vaadet tunnistab ka aforism „Tubakas“. Tal „on usku enese, oma rahva ja keele tuleviku sisse“, ta „tahab näidata, mis „maarahva laulja“ „maakeelega“ luulepõllul korda võib saata“, ütleb G. Suits (Sihid ja vaated).

Kas siis selle maa keel
Laulutules ei või
Taevani tõusta üles,
Igavikku omale otsida (Kuu).

Peterson tahab olla rahvalaulik.

Surma varjule minema
Peab maarahva laulja.
Järele jäävad tema
Laulud armsale rahvale,

lausub ta surmaeelses kurbmeelsuses (Martin Lutheruse päeval).

Meil on mitmel puhul Petersoni „anakreontiliste“ laulude üle vaieldud. Võiks tõusta küsimus: kas pole Peterson vahest ka ilmavaate poolest anakreontik? Et seda küsimust selgitada — paar sõna Anakreonist.

Anakreon, muistse Kreeka kõrgemate ringkondade seltskonna-inimene ja türannide õuelaulik, oli läbi ja läbi elumees. Tema elu ideaal oli haarata elu kõigis ta vormes peenemaist tooremaini, teiste sõnadega — maailma mõnustuste teadlik nautimine. Ta on luuleilmas „kergemeelse

lakkurina“ kuulus (nagu seda dr. Büsse ütleb), kes ka rauga-eas ei lakka Bacchuse ja Erose altarile ohverdamast.

Missugune on aga Peterson? Ta ei aja maisi lõbusid taga. Pigemini vastuoksa. Ta elab küüniku Diogenese kommete järele, kes maailma rõõmu ja lõbu põlgas. Petersoni arvates on väikeste tarvidustega inimene kõige vabam ja kõige õndsam.

„... et aga inimesed oma ihu ja tema rõõmud nii suureks peavad, unustavad nad oma vaimu ära, ning mõeldes otsustavad ainult ihu kasuks. Vaimul, kui ta oma ihuga nõrgendatud ja orjaks orja meelega tehtud ep ole, ei ole neid rikkusi ega nende kommete pärast rõõme tarvis. Ta on aga siis õige vaba oma ihuga, kui tal ainult väikest asja tarvis läheb, mis jumal igaühele annab, ja on siis kõige vabam, kui seda maad ja seda ihu oma himudega enam ei ole temal (*Ἐχθρα τοῦ Θεοῦ*).

Nii siis, vaatamata selle peale, et Petersoni luuletoodangus paar tõlget Anakreonist leidub ja ka mõned tema enese luuletused anakreontikute mõjul on kirjutatud, arvan ma, et sisuliselt, hingeliselt ei ole Petersonil Anakreoniga siiski midagi ühist. Iseloomu ja maitse kui ka ilmavaate poolest (ja selle poolest peaausjalikult) lähevad need luuletajad teineteisest täiesti lahku.

Kui Anakreoni ning anakreontikute mõju Petersoni juures ka konstateeritakse, siis on see mõju puht-literaarne, paberiline. Petersoni sisemise isikuni pole see küündinud.

Mis puutub Petersoni ilmavaate algupärasse, siis peab ütlema, et ta kreeka filosoofidega tegemist on teinud. Kõige suuremat mõju on tema peale Diogenes avaldanud. Ka tunneb ta Platot ja Demokritost, kes õpetab, et tõeline õnn seisab hinge rahu. Inimese moraalne väärtus on ühenduses tema intellekti täiusega. Seepärast ei otsigi Demokritos õnne välisest headusest, vaid mõistusest.

Kõike öeldut kokku võttes pean konstateerima, et Petersoni toodangus leiduvad ainult filosoofilised mõtted ja otsimisteed. Igakülgselt valgustatud ilmavaatele ei suutnud ta veel tulla. Filosoofilisest süsteemist ei või Petersoni juures juttu olla. Seda võib luua ainult filosoofiline suurvaim aastakümnete jooksul. Ent luuletaja ei vajagi teoreetilist süsteemi, — jätkub, kui tal on teatavad ilmavaate printsiibid. Ja seda omab Peterson.

On raske ennustada, mis Peterson oleks suutnud korda saata, kui ta mitte nii noorena hauda poleks varisenud. Igatahes oli ta haruldaselt suurte vaimuannetega inimene.

„Heledalt loitis hämaras tema elutuli, loitis ja kustus,“ ütleb G. Suits. Ja tõesti, ta oli kui meteor, mis hetkeks eesti kirjanduse halli taeva all leegitsema läi, et siis kustuda.

Tema luule- ja mõttesügavus kutsugu meid teda armastama ja mõistma. Ja kes Petersoni mõistab, see teda ka armastab.

Karl Aben.

Looduslooline kirjandus 1923. a. 2

II. Abiraamatud ja lugemikud.

Välismaa koolides on uue ajal esile tulnud vool, mis meile tuttava õpperaamatu tüübi asemele tahab teisuguseid raamatuid tarvitusele võtta. Nende hulgas antakse suur tähtsus looduslooliste lugemikkudele ja abiraamatutele. Me ei saa siinkohal selle põhimõtte tähtsust selgitama hakata, kuid peame tähendama, et ta tõesti nende sihtide saavutamist võimaldab, mis moodis loodusloo-õpetus üles seab. Loodusloo-lugemiku tarvituselevõtmine on oluliselt tähtis selle poolest, et ta lapsele kuiva ja elutu kirjelduse asemel võimaluse annab nii-öelda suurmeistrite töödega loodusekirjelduse alal tutvuda, nagu seda on Brehm, Fabre, Wagner, Kaigorodov, Bogdanov ja teised. See vool vastab umbes sellele, mis näiteks kirjanduse õppimisel teoste otsekohene lugemine nende kuivade ja tihti päris vastikute konspektide asemel annab või kunstiajaloo maalide ja nende reproduktsioonide tarvitamine aasta-arvude ja faktide asemel.

Eesti keeles ei ole veel seesugust lugemikku ilmunud. 1923. a. ilmunud raamatute hulgas on aga üks, mis sisuliselt sellele ligidal seisab. See on D. Kaigorodov: *Lindude riigist*, tõlkinud E. Schönberg. K. A./S. „Varrak“ Tallinnas 1923. a. E. K. S. Koolikirjanduse-toimkond, noorsoo kirjavara nr. 55. 188 lhk., hind 300 mk. Raamat sisaldab 47 pikemat ja hulga lühemaid kirjeldusi lindude elust, kes meie kodumaal elavad. Raamatu lõpus antakse kirjeldatud lindude ladina-, eesti-, vene- ja saksa-keelsed nimetused.

Kaigorodov oli Venemaal tuntud loodusteadlane, kes suurema osa oma elust looduse-elu otsekohesele vaatlemisele pühendas ja seda tulise armastusega tegi. Selle töö viljana ilmusidki tema sulest rohkearvulised taimede ja

lindude kirjeldused, milles väljendub peen looduse tundmine ja sügav looduse armastus. Kõnealune raamat on üks seesugustest töödest. Lindude kirjeldusi võib lugeda huviga nii vana kui ka noor, võib lugeda mitu korda, ja ikka on ta värske ning huvitav. Pilt looduse elust on värvi- ja elurikas, õige. Et õiget ettekujutust saada sellest, mida võib anda säärane kirjeldus ja meie õpperaamatute õppepalad, võtke võrdluseks näit. lugemispala „Rähnid“ käesolevast raamatust ja õppepala „Suur kirju rahn“ — „Looduseõpetus“, V õppeaasta, 159. lhk. Samuti võiks teha ka teiste lindude kohta „õpperaamatus“ ja Kaigorodovi raamatus. Arvan, et nii selgusele jõuame, kumb neist raamatuist lapsi looduse tundmisele, looduse armastusele võib õpetada.

Selle vastu võiks ehk ütelda, et õpperaamat olgu konspekt selle kordamiseks, mis õppetunnil jutustatud ja tehtud. Füüsika- ehk keemianähtuste käsitlel võiks see nii olla, aga elusa looduse kirjeldusel oleks see seisukoht ekslik. Seesugused kuivad, elutud, ilma huvita kirjeldused ongi süüdi selles kurvas nähtuses, et haritud inimesed, kes looduselugu koolis küll õppinud, meil siiski nii vähe looduse elu tunnevad. Igatahes ei suuda senine õpperaamatu kirjeldus mingit tõuget looduse vaatlemisele anda, küll aga teeb seda Kaigorodovi raamat.

Õppetunni sisu ei peaks olema kehvad jutustused loomade ja taimede elust, vaid peaasjalikult vaatlemine ühes õpilaste iseseisva jutustusega, mõõtmine, joonistamine, voolimine, modelleerimine j. m. Ja kui sellele lisaks tuleb lugemisraamatus veel kirjeldus täis elu ja ilu, siis võime kindlasti ütelda, et lapsed looduse sõpradena kasvavad ja teda ka tundma õpivad.

Kõne all olev raamat ei ole mõeldud lugemikuna ja ei lähe selleks juba oma ulatuse poolest, aga siit võib lugemiku kokkuseadmisel väärtuslist ainet leida. Raamatu enda kohta tahaks aga küll ütelda, et ta üheski kooliraamatukogus ei tohiks puududa, sest ta suudab vahetvahelgi loodusloo-tunde elustada.

Raamatu välimus on korralik, pilte rohkesti, kuid hind kõrge, mis raamatule takistuseks võib olla igale poole koolidesse pääsmiseks.

Kodumaa taimestiku tundmaõppimiseks on sarnaseid raamatuid tarvis, kui seda Kaigorodovi raamat on linnuriigi kohta. Teataval määral võib seda ülesannet täita raamatuke: G. Vilberg: Meie kevadetaimed I. K./Ü. „Loodus“ Tartus 1923. a. 46 lhk., hind 60 mk.

Raamatuke sisaldab kodumaa 17 häriliku kevadetaime kirjeldusi ja sissejuhatusena ülevaate kevadetaimedest ja nende ehituse iseärasustest, mis võimaldab neile varase arenemise. Üksikute lillede kirjelduses leiame joone all nende mitmesugused rahvalikud nimed, siis tekstis tähtsamad bioloogilised ning morfoloogilised andmed taimede kohta. Kirjeldused on üldiselt meeldivas, elavas ja kerges keeles tehtud, olgugi et õpperaamatute stiil veel mitmes kohas end tunda annab. Kõige rohkem tundub seda sissejuhatuses. Sarnaseid kirjeldusi tunneme veel vene keeles Kaigorodovi sulest — 6 raamatukest kevade- ja suvelilledest. Need taimede kirjeldused on sama väärtuslikud kui tema töö lindudest ja sisaldavad rohket bioloogilist materjali. Teine raamatute seeria sarnase sisuga ilmus omal ajal G. Sch w e d e r'i sulest üldise pealkirjaga „Родная природа“. Sealgi leidub raamatuke kevadetaimede kohta, aga lühem kui G. Vilbergi oma.

Märkusi raamatu sisu kohta ei ole teha: autor on botaanikas asjatundja ja paistab meile ka suure looduse-õbrana. Arvatavasti ilmuvad veel järgmised raamatukesed, mis meie koolidele täiesti tarvilikud. Meie soovitaksime autorile õpperaamatute ehk „kooli“ keelest loobuda ja ilusas, luulelises keeles kirjeldusi anda, nagu seda nüüdki mõnes kirjutuses leiame. Ka oleks soovitav bioloogilised andmed, iseäranis õie kohta, enam-vähem täielikult ära kasutada. Tahaks veel tähendada, et autor mõõdukalt on tarvitanud seletusi üksikute taimeorganite tähtsusest, kuna siin kergesti liialdusse võiks minna, nagu seda mõnikord isegi Schmeilil ette tuleb. Üldse arvan, et sarnasel raamatul peab olema tähtis koht uues koolis loodusloo õpetamisel „õpperaamatu“ asemel, mille puudused meile nii selged.

Loodusesõbra kalender ja vaatlusraamat 1924. a. K./Ü. „Loodus“ Tartus 1924. a. 146 lhk.

Ülalpool rõhutasime, et looduse vaatlemine on praeguse aja loodusloo-metoodika seisukohalt väga tähtis õpetamisabinõu ja vaatluste korraldamist tuleb igal pool tervitada. Loodusloo õpetajad peaksid vaatlused kindlasti oma töökavasse võtma ja kogutud andmed klassitöö juures ära kasutama. K./Ü. „Loodus“ on ka selle poolest abi pakkunud eesoleva vaatluseraamatu väljaandmisega. Raamat sisaldab üldised juhatused meteoroloogilisteks ja fenoloogilisteks vaatlusteks, siis veel iga kuu kohta tähtsamad astronoomilised andmed, samuti andmed loomade elust ja

igapäevaste meteoroloogiliste vaatluste kava. Kalendris on antud tähtsamate loodusteadlaste (arvu poloest 7) sünni- ja surmapäevad — väga kasulikud andmed, mida soovivat edaspidi veelgi täiendada.

Vaatluste korraldamiste kohta võiks vahest järgmist tähendada. Peale üldise kokkuvõtte puude ja taimede elust kalendri eesotsas on otstarbekohane tähelepanekud vaatluse päeval üles kirjutada, ja just nendest üksikuist märkustest tulebki pärast kokkuvõtte teha. Meteoroloogiliste vaatluste kavakindel korraldamine on seotud teatavate raskustega, kõige pealt tarviliste riistade puudusel, iseäranis maal. Üleskirjutamine igal vaatlejal kolm korda päevas on liiga tülikas, ja võib oletada, et vähe leidub neid, kes oma kalendri selles osas ausasti täita suudaksid. Loodusloo, maateaduse ja koduloo õpetamise otstarbel on ka ühekordsest vaatlusest päevas küllalt, nimelt kell 8 homm., teistel tähtaegadel tuleks ainult iseäralikke nähtusi silmas pidada. Üleskirjutamine kahel tähtajal, hommikul ja lõunajal, on küll soovitatav sel teel, et õpilased kindlaksmääratud järjekorras seda üldises klassi vaatlusvihikus teevad. Igatahes jääks õhtune tähtaeg ka sel korral välja, sest mõttetu oleks lapsi hilja õhtul vaatlema kutsuda. Seda pole ka tarvis. Loodame kindlasti, et „Vaatlusraamat“ siiski laiemat tarvitust leiab ja ka tuleval aastal ilmub. Võiks veel soovida meteoroloogilisteks vaatlusteks kogutabel nädala või kahe jaoks valmistada lihtsustatud kavaga, sest ei ole õige püüda vaatlustele teaduslikku väärtust anda, kui sisuliselt nad selleks olla ei või ega määratud ei ole. Samuti tuleks lühendada loomade vaatluste osa, alale jättes tähtsamad. Vähe leidub meil õpetajaid, kes pooligi ülesloetud loomadest tunnevad. Ka siin tuleb loobuda teaduslikust sihist didaktilisel alusel korraldatud vaatlustes. Tehniliselt oleks soovitatav üldine lindude ja loomade nimestik raamatu lõpul ühes ladinakeelsete nimetustega anda, kuna vaatluste kavades viimased õpilasi segavad.

III. Rahvalikud või populaarteaduslikud raamatud.

Rahvalikud raamatud loodusteaduse alal on suure tähtsusega rahva kultuurilise tasapinna tõstmises. Suurem hulk meie rahva poegadest ja tütardest peab algkooli-haridusega leppima. Selle ulatus aga on alles üsna väike, ja loomulikult peab noortel pärast koolist lahkumist ja ka vanemal inimestel tarvidus oma teadmiste täiendamiseks

tekkima. Selles loomulikus silmaringi laiendamise tungis võibki abiks olla hea rahvalik raamat. Meil ei ole kahjuks statistilisi andmeid selle üle, kui suurel arvul tarvatakse meil rahvalikke raamatuid väljaspool kooli, aga teame küll, et ka koolis on nad väärtuslik lugemisaine.

Raamatu eesmärk määrab kindlaks ka tema sisu ja aine käsitusviisi. Rahvalikkude raamatute kohta tuleb üles seada 3 nõuet: 1) nad peavad sisaldama laiema huvitusega ainet, 2) käsitusviis peab olema kerge ja lihtne, kuid seejuures 3) peab vastama praeguse aja teaduse tasapinnale. Esimene nõue on mõõduandev aine valikus ja peab ära hoidma liiga kitsa ulatusega küsimuste eest; teine puudutab raamatu keelt, mis peab lihtne, aga selle juures siiski elav, piltlik ja kerge olema. Viimane nõue aga ei luba selle lihtsustuse juures teaduslikust pinnast kõrvale kalduda ja lihtsustuse eesmärgiga ebaõigeid seletusi tarvitada.

Selles liigis leiame meie 1923. a. kirjanduses järgmised raamatud.

1. Lipschütz, A.: Miks me sureme. Tõlk. J. Klein. K./ü. „Loodus“ Tartus 1923. 87 lhk. hind 90 mk.

Käesolev raamat vastab täiel määral kõigile nõuetele rahvalikkude raamatute suhtes, ta on väärtuslik raamat sel alal. Oma aineks võtab ta küsimuse, mis igale inimesele nii tähtis ja saladuslik. 12 lühikeses, kuid siiski sisurikkas ning huvitavas ülevaates selgitatakse neid nähtusi rakukese elus, mis organismi surmale viivad. Steinachi noorendamiskatsete kohta tähendab autor, et „noorusekaevuks pole sugunääre ometigi mitte. Puudulik ainete vahetus jääb alles ja me peame surema“. Mis iseäranis huvitav raamatukeses peale seesugust kurba otsust, on tema elurõõmus lõppsõna. Kui inimesed oma korteriolud, toitluse ja töö nii korraldavad, et need halvavalt ei mõjuks inimese keha peale, „siis ei sureks inimene enneaegselt ja jõuaks loomuliku vanadusesurmani, siis elataks oma 70, 80 või 100 aastat rõõmsas meeleolus, vaadataks tagasi töö rõõmsale elule, tundes rõõmu lastest, keda rõõmsasse ellu saadetakse, ja siis oleks käes aeg, kus inimesed vahest õpivad pühitsema ilusamaid pidustusi, kus surmapäev kujuneb neile rõõmupäevaks“.

Raamatu keel, välimus, paber, trükk ja pildid on head.

2. Fr. Kahn: Linnutee. E. k. M. Reika. Parandanud ja täiendanud E. Õpik. K./ü. „Loodus“ Tartus. 97 lhk., hind 125 mk.

Dr. Kahn on üks anderikkamaist popularisaatoritest Saksamaal, mida nii käesoleva raamatukese kui ka tema suurema huvitava populaarse töö „Inimese elu“ järele võib otsustada. Ka „Linnutee“ on väärtuslik rahvalik raamat. Aine on nii laialdase ulatusega, et annab autorile võimaluse suure hulga andmeid ja uurimusi täheteadusest lugejale ilusal, tihti luulelisel kujul esitada. Ei puudu raamatukeses ka tähtsamad ajaloolised andmed täheteaduse alal Kreeka ilmast alates kuni uuema ajani. Samuti kergel, arusaadaval kujul antakse mõiste mitmesuguseist taeva-ruumi uurimismeetoditest ja uurimisriistadest.

Tartu ülikooli tähetorni astronoom-observaator E. Öpik on raamatu täiendanud kirjutusega: „Uued tähesüsteemi uurimise saavutused“. Iseenesest on siin andmed taevakehade kauguse määramise meetodite ja tähtede arenemise kohta väga huvitavalt ette toodud. Aga eelmise osaga võrreldes on see järk hästi raskem ja vähem rahvalik. Selle kirjutuse lugemine nõuab suuremat üldhariduslist ettevalmistust. Sisuliselt on raamat laitmata. Välimus, nagu teistelgi „Looduse“ kirjastusel ilmunud raamatuil, korralik ja hea.

Raamat teenib tähelepanu teadmiste tõstmiseks rahva hulgas ja ka koolides.

3. A. Tõllassepp: Meie õhkkond. K./ü. „Loodus“ Tartus, 1923. 91 lhk., hind 95 mk.

Täie õigusega rõhutab autor teadmiste tähtsust meie õhkkonnast ja nende teadmiste puudulikkust. Samuti õieti tunneb autor eessõnas oma raamatu puudusi: „ei ole ta kohati küllalt täielik ja ülevaatlik, kuna mõnes küsimuses on kahtlemata peenustesse mindud“. Selle kohta tähendab autor, et ta „väga mitmekesisist lugejate-ringkonda silmas pidanud“. Tekib küsimus: kas on see siiski raamatule kasuks? Meie arvates vist mitte. Olgugi et meil raamatute kirjastamine on kaunis raske ja kulukas asi, siiski tuleb igale raamatule määrata enam-vähem kindel lugejate-ringkond nende hariduse ja ettevalmistuse poolest. On küll olemas raamatuid, mida huviga võib lugeda nii noor kui vana, aga rahvalik raamat ei saa harilikult säärane olla.

Raamatust oleks võinud ära jääda üksikasjalik kirjeldus meteoroloogiliste vaatluste ja selle juures tarvitataivate riistade üle. Tõepoolest, mis mõte oleks sellest lugeda inimesel, kes ühtki riista ise pole näinud. Samuti ei ole vist omal kohal põllumajandusliste vaatluste kava II pea-

tükis: „Missuguseid vaatlusi peaksid põllumehed tegema“. Arvame, et selleks tarvilikud on vastavalt kokkuseatud eri-vaatlusvihikud, kuna käesolevas raamatus tähtis on ilmade vaatluste tähtsust tegelikus elus selgitada, mis IV peatükis ka on tehtud. Nüüd tuleb selles peatükis asjata kordamisi sellest, mis juba II peatükis kord seletatud, ja seesugused kordamised ei ole kunagi kirjutuse kasuks. Vahest lisana raamatu lõpul oleks II peatüki koht siiski olnud, samuti kui peatükil „Meteoroloogia õpetamine koolis“.

Sisuliselt võiks viimase kohta tähendada, et siin esimesele kohale tuleb nihutada pedagoogiline ja didaktiline külg, kuna teaduslikku väärtust neile muidugi ei saa ega pole tarviski anda. Sellepärast ei ole sugugi põhjendatud nõue, et koolis õhurõhumist ainult elavhõbe-baromeetri abil võib vaadelda, vaid selleks võib julgesti tarvitada iga aneroidi, ka ilma et see observatooriumis oleks läbi proovitud, sest tähtis on vaatlemine ise ja vaatlemise abil arusaamisele jõuda, et ilmade muutlikkus on ühendatud mitmesuguste meteoroloogiliste elementide muutlikkusega. Võib isegi öelda: mida lihtsamate riistadega vaatlemist, iseäranis algkoolis, toimetatakse, seda parem. Ka omatehtud riistad on väga soovitavad. Ja neid võib väga mitmesuguseid valmistada. Kui neile vaatlustele koolis juurde lisada veel teatav teadusline nõue, siis raskendab see pedagoogilise ülesande täitmist, ja paljud koolid ei saaks siis mingisuguseid vaatlusi korraldada.

Raamatu teine osa käsitab nähtusi meie õhkkonnas. Vaadeldes seda osa rahvaliku raamatu seisukohalt leiame temas mõned puudused. Aine valiku ja käsituse järele on ta rohkem õpperaamat kui rahvalik raamat: seda tõendab raamatu keel, oskussõnade, arvuliste andmete, nimede rohkus. Õpperaamatu seisukohta ilmutavad jällegi raamatu seletused, mille koht on mujal; näit. katsed selle selgituseks, et õhus on hapnik, lämmastik ja süsihappu gaas. Süsihappu gaasi allikaist on üks tähtsam — nimelt mullapinna hingamine — hoopis ära jäetud. Ebaõnnes- tunud on Babinet' valemist saadud laused (78. lhk.).

Viimane peatükk „Maakera õhkkonna minevik ja tulevik“ sisaldab niisuguseid hüpoteetilisi küsimusi, mida ei saa rahvalikku raamatusse võtta. Vähesese haridusega inimesele ei seleta need hüpoteesid midagi, laiema silmaringiga inimest ei rahulda nad sugugi. Peale selle on seal rida ebatäpsaid seletusi. Näit.: „õhus on hapnikku sama palju kui maapõues kivisüsi“ (pro kivisütt). „Seda

tähele pannes jõudsid teadlased otsusele, et niihästi õhus olev hapnik kui ka maapõues peituv kivisüsi on süsihappe (pro süsihapu gaasi) lagunemisel tekkinud.“ Kuidas seda kokkukõlastada süsihapu gaasi koosseisu valemiga: CO_2 ? Üldse on maakera õhkkonna tekkimis- ja kadumislugu raamatutes puudulikult seletatud, ja asjata on seegi tehtud.

Korrektuurist on läbi pääsnud mitmed vead. Pilvituse vaatlemiseks tarvitatakse 11-palli süsteemi (46. lhk.); stratosfäär pro stratosfäär (75. lhk.); taimed lahutasid CO_2 hapnikuks ja vesinikuks pro hapnikuks (84. lhk.). Muidu on raamatu välimus korralik, ja olgugi et raamat oma eesmärgi päris õieti ei ole saavutanud, võiks teda siiski raamatukogudesse kui ainukest eestikeelset raamatut meteoroloogia alal soovitada.

Kuukiri „Loodus“. Ei oleks liialdus ütelda, et iseäralise tähelepanu väärt loodusloolises kirjanduses on kuukiri „Loodus“. Oma sisu poolest on ta nooremaile loodusteadlastele ja üldse haritlastele määratud, kellel ei tohiks huvi puududa loodusteaduse ja kodumaa looduse vastu. „Looduse“ sisu on väga mitmekesine, aga üldse nõuab ta sellest arusaamiseks haridust keskkooli ulatuses. Võimata oleks üksikuil kirjutustel peatuda; sellepärast olgu ainult lühidalt tähendatud, et tõesti värsket ja uut ning teaduse arenemisele vastavat ainet pakuvad rohkearvulised tööd füüsika, astronoomia, geoloogia, botaanika, zooloogia, füsioloogia, keemia, maateaduse, meteoroloogia, kodu-uurimise j. m. aladel. Väikesed teated hoiavad lugejat kursis nii kodu- kui ka välismaa teaduseilmaga, arvestustes leiame ülevaate tähtsamate uuesti-ilmunud kirjanduseteoste kohta. Lõpuks leiame igast numbrist veel ülevaate meie ajakirjanduses ilmunud loodusteaduslistest kirjutustest. Juba need lühikesed märkused näitavad, kui rikas on „Looduse“ sisu. Toimetuseliikmete nimekirjas leiame meie paremate jõudude nimed, mis kindlustab ajakirja hea ja värsket sisu.

Võib arvamist kuulda, et kirjutused ei ole küllalt populaarsed ja on natuke rasked. Mulle näib siiski, et eesti haritlaste hulgas peaks leiduma küllalt laialdane ringkond lugejaid, kellele „Loodus“ oleks huvitav ja teadmiste kohane. Peale selle ei tohiks „Loodus“ üheski koolis ega loodusteaduse õpetajal puududa, sest ta on suureks abiks loodusloo õpetamisel, iseäranis keskkoolis, ja ka väärtuslikeks edasiharimis-abinõuks. Oma sisu poolest tuletab „Loodus“ väga meelde venekeelset „Природа“,

mis enne sõda Moskvas ilmus. Saksakeelne „Kosmos“ on meie „Loodusest“ rahvalikum ja kergemini loetav. „Die Naturwissenschaften“ sellevastu on puht-teaduslik ajakiri. Võib olla, et „Looduse“ ligenemine „Kosmos'ele“ lugejate ringkonda laiendaks, aga praeguselgi kujul on ta väärtuslik raamat meie vaeses loodusloolises kirjanduses.

Noorsoo- ja lastekirjandus.

Selgi alal on kirjastus „Loodus“ tänuväärilise töö 1923. a. ära teinud: ta on meie noortele tõesti ilusad ja sisurikkad loodusloolis-ilukirjanduslised raamatud annud, nimelt Seton-Thompson'i loomadelood. Neist on ilmunud järgmised H. Rumma tõlkes:

1. Loomkangelased I: Urgaskass. Arno. Poiss ja ilves.

2. Loomkangelased II: Muinasjutt valgest põhjapödrast. Vinnipegi hunt. Snapp.

3. Loomkangelased III: Badlandi Billy. Väike hüppar, ja E. Treffneri tõlkes:

4. Kolm kangelast: Lobo. Ema Pritspart. Kavalnukk.

Seton-Thompson on järeleaimamata oma kunstis, kirjeldada loomade elu huvitavalt, loomutruult ja täie arusaamisega loomade psühholoogiast. Harilikult muutuvad loomade lood maitsetuks personifitseerimiseks, iseäranis saksa kirjanduses, või kannatavad ebaloomuliku antropomorfismi all. Kõigest sellest on S.-Thompsoni kirjeldus vaba. Ja loom on tema kirjelduses nii arusaadav, huvitav, tema läbielamused isegi kaasakiskuvad. Looduse kirjeldusest väljendub kohati meisterlik töö, peen tähelepanu, luuleline kirjutusviis. Olen isiklikult neid jutustusi mitu korda huviga lugenud. Ainuke asi, mis meie noortele lugemisel raskust teeb, on võõrad kohanimed ja võõrad looduse pildid, kuid palade sisu ei kannata selle all sugugi. S.-Thompsonit lugedes tulevad tahtmata meelde samasugused peened loodusetundjad ja suured loodusesõbrad, nagu Landsberg Saksamaal ja M. Bogdanov ning Kaigorodov Venemaal ja nende vastandina Evald („Loodus jutustab“) ja Lunkevitš. Ka viimaste sulest on ilmunud mitmesugused noorsoo- ja rahvalikud raamatukesed, mille väärtus õige väike.

Tõlgete keele kohta peaks siiski tähendama, et E. Treffneri tõlge on raskem. Õige tihti tuleb ette üldmõisteid (oletus, tõendus, abinõu, kindlaksmääramine j. p. m.), mis

kohati lugemist raskendavad. Lasteraamatuis tuleb piinlikult ära hoida ülearused abstraktsed mõisted.

5. Reimheimer, S.: Päikesest, vihmast, lumest ja tuulest ning teistest headest sõpradest. Marta Kõll'i tõlge. K. A./S. „Varrak“ Tallinnas 1923, 63 lhk., hind 65 mk.

Personifitseerimine on lastel teatavas eas loomulik kujutluste läbitöötamise viis. Sellel ajal on lastel vaatlemine puudulik ja selle puudusi täiendavad nad personifitseerimise abil. Ka vanemas eas, kuni 10. a., ei ole lastele personifitseerimine võõras. Sellepärast võib ka personifitseerivaid lookesi lastele lugemiseks pakkuda, kui nad ka muidu laste kohaselt (keele ja sisu mõttes) kokku on seatud. Eesolev raamat tahab sellel kujul loodusenähtusi, nagu päikesekiiri, vihmapiisku, vikerkaart, lund, tuult j. t., kui ka asju elust lastele tutvustada. Raamatus on 16 jutukest. Nad ei ole kaugeltki üheväärilised. Üks paremaid on „Vihmapiisad“. Teistes läheb personifitseerimine liiga kaugemale, nii et leiame ennemini hariliku loo inimeste elust lillede näol kui lillede elu inimeste kujul; näit. loos „Päikesekiir vaderina“. Sisu tundub tihtilugu saksa keelest võetud jutustusele omane magedus, mis meie lastele võõras. Võõrad on meile ka ütlused, nagu „proua“ metshiir, „preili“ sisalik, „isand“ päikesekiir, „isand“ kuld-nokk. Sugugi ei kõlba lastele ülemaltähendatud eas säärased mõtted: „Ei, naist, kellel nii palju võõraid on, ei või ma võtta, sest tal ei ole sugugi aega oma mehe jaoks.“ Samuti ka kogu naisevõtmise lugu jutustuses „Päikesekiirest, kes omale naise otsis“. Kõlbmata on järgminegi lugu: „Päikesekiir vaderina“. Paar näidet selle kohta: „Seal oli perekonna-pidu. Seal naerdi, lobiseti, seal armastati teineteist. ... Uuu, kui ta õhtul koju tuli, siis valutas tal aga pea. Paarsada ristilast, paarsada klaasi šampanjet — ooh!“ Ehk veel: „Isand kuldnokk oli vist küll mõne klaasi rohkem joonud, ta tantsis ikka ühe jala pealt teise peale, laulis ja vilistas ja pilgutas rõõmsasti silmadega proua kuldnoka otsa“ (48. lhk.). Kokku võttes ei tahaks meie seda raamatut iseäranis soovitada. Sisu poolest ei ole ta igas osas kohane lastele, vormi poolest ei ole ta huvitav noortele. Ja ta üldine toon on võõras meie lastele, olgugi et üksikud palad üsna ilusad.

6. J. Kuulberg: Kui sääsk sääreluu murdis. Näidend putukate elust. K./ü. „Loodus“ Tartus, 1923. 40 lhk., hind 65 mk.

Arvan, et ka nimetatud raamatut õigem on just loodustooliste lasteraamatute hulgas vaadelda. Nagu pealkiri näitab, on ka see raamatuke oma personifitseeriva iseloomu poolest nooremaile õpilasile määratud. Nii peaks olema. Aga sisu poolest ei ole see lugu sugugi väiksemate laste ilmast. See on mingisugune personifitseeritud filosoferimine. Kuulake aga, mis räägib lepatriinu: „Siin te praegu olete, ja taevani kiitsite päikesära, aga hoopis unustasite ära musta mulla, selle päris kulla, mille kõrval kõik taevas ja õhk on tühi põhk.“ Võilill vastab samas toonis: „Aga kui päikest ei oleks, millest siis elu tuleks? Ei siis oleks mullastki midagi tulu ja kogu maailmas poleks mingisugust elu.“ Liblikad ja lilled: „Mitte mingisugust elu!“ jne. Peale selle on näidend õige sisuvaene. Sääsk murdis liblikat taga ajades sääreluu ja ulub: „hu-hu-huuu, mu sääreluu! Mu vaene sääreluu! Käis ainult üsna väike praks ja nagu kuivan'd kuuseoks ta katki läks, mu sääreluu, hu huu!“ See lugu ulumisega kordub sääskede, liblikate, rohutirtsude j. t. poolt mitte vähem ega rohkem kui 20 korda — 10 väikesel leheküljel. Selle ulumise vahel jälle filosoferitakse: „Elu on üürike, närtsib kui lilleke. Ja siis tuleb surm, mis kui sügisene härm kõik jääga katab.“ Sellest ehk on küllalt, et näidendi ebaõnnestunuks peame lugema.

Lõpp-kokkuvõte.

1923. a. on meie loodusteadusline kirjandus siiski rikastunud õige mõnegi hea raamatuga. Iseäranis väärtuslikud on rahvalikud raamatud: Lipschützi „Miks me sureme?“ ja Kahni „Linnutee“. Abiraamatutena loodusloo õpetamisel väärtuslikud on Kaigorodovi „Lindude riigist“, Vilbergi „Meie kevadetaimed“, „Loodusesõbra kalender ja vaatlusraamat“, mis koolides laialt tarvitamist peaksid leidma. Lastele ja noortele ilusaks ja sisurikkaks lugemisaineks on Seton-Thompsoni loomalood. Ajakiri „Loodus“ leidku aset igas kooli-raamatukogus, iga haritlase ja õpetlase laual. Kirjastustest on kõige rohkem tööd teinud „Loodus“ Tartus, ja õige mõnedki raamatud „Looduse“ kirjastusel, nagu ülevaatest selgus, on sisuliselt õnnestunud. Raamatute välimus paberi, kirja ja jooniste suhtes on alati korralik. Järjekindlalt tarvitab „Loodus“ ka õiget kirjanduslist keelt. Peale selle on „Varrak“ loodusteadusliste raamatute kirjastamisest osa võtnud ja ka tagajärgedega.

Lõpuks tahaks paar sõna öelda selle kohta, mis meil tulevikus loodusloo alal tarvis oleks. Õpperaamatuid endiste õpperaamatute kujul ei oleks meil tarvis juurde soetada. Äriliselt võib see ehk üsna tulus ettevõtte olla, aga loodusloo õpetuse uuele meetodilisele alusele rajamisel on nad takistuseks. Mida meil kõige rohkem tarvis, see on loodusloolised lugemikud; siis hästi väljatöötatud vaatlusvihikud vähemalt kahel kooliastmel, sest ei saa ühtki senist sellesarnast täielikuks pidada; samuti on tarvis abiraamatuid nii katsete korraldamiseks kui ka loomade ja taimede tundmaõppimiseks. Tublisti tuleks suurendada rahvalikkude raamatute arvu, mis ka koolidele väga kasulikud. Arvan, et kõige õigem tee siin oleks heade raamatute tõlkimine. Rahvalikkude raamatute kokkuseadmine on raskem töö kui ehk arvatakse, ja sellepärast ei tarvitseks meie sugugi häbeneda neid teistest keeltest võtta. Näit. on saksa keeles laialt tuntud väärtuslik „Kosmos'e“ raamatukeste kogu. Vene keeles on õige mitmed seeriad, näit. „Библи. натуралиста“, siis Kaigorodovi, Bogdanovi tööd jne. Leidub neid teisteski keeltes. Sama tee võiks osalt jääda ka lastekirjanduse soetamiseks, aga valik peab siin õige tõsine olema.

(Lõpp.)

Joh. Käs.

Eesti keele õpperaamatud 1923. aastal.¹⁾

Eesti emakeele õpperaamatute poolest on 1923. aasta kirjandusline toodang üks õnnelikumaist. Mitte üksi arvu- liselt, vaid ka sisulise väärtuse poolest on emakeele kooli- kirjanduse teoste kogus paremist, edu märgata. Emakeelse kooli nõuetele vastu tulles on agarad koolikirjanikud yae- vast ja rahalistest kuludest hoolimata püüdnud kõike pare- mat pakkuda, mis oskasid ja suutsid. Et praegune aeg õppemeetodiliste küsimuste poolest otsimisae on, siis kannavad ka eesti emakeele õpetamisele pühendatud õppe- raamatud selle otsimisaja pitserimärki enese küljes. Ma ei nimeta praegust aega murranguajaks, sest murranguaeg kui revolutsiooniline ajaviirg kaotab ja lõhub vana, soovides

1) Kõnena esitatud Eesti Kirjanduse Seltsi aasta-koosolekul 16. III. 1924.

ja nõudes midagi uut vana asemele. Õppemeetodilistes küsimustes ei lõhuta meil midagi, vaid otsitakse olemasolevaist tagavaradest otstarbekohasemat, rutemini sihileviivat õppeviisi, ja siin lähevad valikus teed lahku: ühel on üks tee Rooma sihis lähem, teisel teine. Siit mitmekesisus õppemeetodites, mida 1923. aastal ilmunud raamatute kokkuseadmisel on tarvitatud. Mõju on avaldanud ka töökooli põhimõtete ja meetodite arvustamine ning selgitamine, kuigi küsimus iseenesest kõige uuem ei ole.

Oma ülevaadet 1923. aastal ilmunud ja eesti keeleõpetamisele pühendatud kooliraamatute kohta alan teostega, mis väiksemaile õpilastele määratud, ja lähen õppeaastate järjestikus vanaduse järele alt ülespoole.

Läinud aastal ilmus algajaile õpilastele Johannes Kuulbergi sulest uus raamat: „Laste Sõber, aabits ja lugemik“, Tartus, „Odamehe“ kirjastusel. See raamat on mitmeti iseäralik. „Laste Sõber“ on aabits, mis meie koolides üldtarvitusel olevale lugemis-kirjutusmeetodile tahab asendada ühekülgsel lugemismeetodi. Geneetilistest põhjustest välja minnes algab autor lugemaõpetamist ladina (antiiksete) suurte tähtedega. Aabitsa tähtsam, põhjanevama osa, 48 lehekülge, on ladina suurele tähestikule pühendatud. Üleminek ladina väikese tähestiku valda on kaunis äkiline, hüppeline: tuuakse lehekülge suuretähelisest trükki ja paralleelselt teisel leheküljel korratakse sedasama ladina väikeste trükitähtedega. Aabitsa lugemikuosa lõpul on gooti trükis kaks väikest salmikut ja kaks jutukest („Armuta emand“ ja „Hansuke metsas“) esitatud. Kirjutamist Kuulbergi aabitsas üldse ei käsitata. On paar salmikut (118. ja 124. lhk.), mis kursiivtähtedega trükilt võiksid kirjutust meelde algatada — aga ainult meelde algatada, mitte meetodiliseks kirjakäsitamiseks sisse juhtida.

Tiitlilehel on autori nime alla trükitud: Tartu õpetajate seminar. Kas tähendab see juurdelisand, et õpetajate seminar kollektiivselt on aabitsa valmistamisel kaastegev olnud? „Laste Sõbrale“ on seminari direktor J. Tork avaldanud iseäralise trükitud soovituskirja „Lugemise õpetamisest“ (1923. a.), milles Joh. Kuulbergi aabitsat ja viimases esinevat meetodilist käsitlusviisi selgitatakse ja kaitstakse.

Aabitsa esimene, tähtsam osa on salmikuis kirjutatud. Juba see katse — aabitsat terve tähestiku ulatuses salmikutes kirjutada — on eksisamm. Siin on tegemist enesekitsendamisega, mis keelelise elavuse peale takistavalt mõjub. Sidumata kõnes oleks kujutus sõnakam, loomu-

likum ja piltidega rohkem kokkukõlas. Näit. on 18. lhk. kõne Murist, keda pildil ei leidu. Võidaks öelda: salmikuid võib laulda! Aga selleks, et viisil: „Üles, üles, hellad vennad...“ laulda mõnda isetehtud salmikut, võiks ju sama rahvalaulu laulda, paigutades sõnad sama pildi alla (21. lhk.).

Dir. Torki soovi teostades tuleb aabitsatähed lastel järele kujundada (maalida), vormida või joonistada. Eeskujuks on aga suurte tähtede valik aabitsasse ebaõnnestunud: oma välise kuju (vormi) poolest on nad ilmetud. Pealegi on read liiga kokkusurutud, ja see tekitab lapse vaatevõimele asjata pingutust. Raamatu väljaandja vabandamine tehniliste põhjustega ei ole vastuvõetav: aabits oleks aasta oodata võinud, et korralikus trükis hiljemini ilmuda.

Raamatus on 30 kena värvipilti ja mitu värvita kujutlust. Piltide abil on katsutud laste ja ümbruse elust-olust asju ja sündmusi ühistatult kujutada, teatavas siduvuses üksteisega, missugune katse salmikute tagajärjel on nõrgestatud. Meie aabitsakirjanduses on säärane ühtlustamiskatse üks esimestest ja suurejoonelisemaist Eestis. Sidumata kõnes oleks katse paremini õnnestunud.

J. Kuulberg'i aabitsat soovitades asub dir. Tork kirjaõpetamise asjus algõpilastele eitavale seisukohale. Töökooli põhimõttest välja minnes tahab ta teostada suurte tähtede vormimist tikkude, nõõpide, marjade ja muude objektide abil käsitsi; siis tähti savist voolida, saviplaadile graveerida ja — lisame omalt poolt juurde — liivasele platsile, mullapinnale, lumehangele joonistada kepiotsaga jne. Ja paberile joonistamine tuleb tingimata tarvitusele. See kõik on ju omamoodi kirjutamine, sest ka harilik kirjutamine ei ole ju muud midagi kui üksikute tähtede joonistamine kindlas, foneetiliselt tingitud järjekorras. Kui meie samal geneetilisel järjestusel kirjutamisõpetusega algust teeme, umbes samal viisil kui Peeter Org oma „Väikeses kirjaõpilases“, siis teostame töökooli nõuet veel suuremal määral, pannes lapse käed tööle, tema nägemis-, kuulmis- ja kõneorganeid tarviliselt pingutades. Parem on ju kirjatähtede kujutamise ja lugemise alata, sest sel teel saavutatud oskusi tarvitame kogu oma eluajal, kuna suurte trükitähtede kaudu lugemist elus ette ei tule, välja arvatud mõnesugused kuulutused, sildid ja teised haruldased juhused. Miks omandada juba väikesena oskust, mida igapäevases elus ei tarvitata? Kui aga käed, kõne-, kuulmis-, nägemisorganid nii tööle rakendada, et kirjutamisega ka

trükitähtede lugemine ühendatud, siis on mõlemad meetodilised nõuded rahuldatud, lõõsaavutus aga eluajaks tarvitatav. Õpetades püüame trükitähti valida säärases järjekorras, mis geneetilisi nõudeid võimalust mööda rahuldaks.

„Laste Sõbra“ lugemisosa on sisuliselt rahuldav. Lugemispalad on huvitavad ja sunnimoraalita valitud, peale kahe laulukese: „Koolimine“ ja „Isa poega kooli saates“ (64. ja 67. lhk.). Neis laulukestest on filosoferuvad mõttemõlgutused viimastes salmides niisugused, mis laste arusaamisele ei vasta.

J. Kuulberg'i „Laste Sõber“ leiab vaevalt niipea teed koolidesse. Takistuseks on peaaesjalikult meetodiline käsitlusviis, millest eespool kõnelesin. Takistuseks on ka kõrge hind. Kuulu järele maksta raamat 180 marka. Edenenud lasteaedades võiks Kuulberg'i aabitsameetodit tarvitada, mitte aabitsat ennast. Aina kahju aabitsast tema värviliste piltidega ja korralikult trükitud lugemisosaga. Kahju aabitsaosa pärast, mis algõppimist raskendavalt ja takistavalt mõjub.¹⁾

Lõpuks tahaksin dir. Toriki soovituskirjas esineva märkuse kohta, aabits ei tohtivat meetodi orjaks olla, ta pidada meetoditest üle kasvama, omalt poolt tähendada: kui raamatu kokkuseadjal tarvitseb meetodilisi nõudeid ja juhtnõõre arvesse võtta, siis aabitsa kokkuseadjal — ilmingimata.

Teine aabits ühes alglugemikuga ilmus 1923. a. teises, parandatud ja täiendatud trükis. See on W. Tamman'i ja A. Rull'i „Huvitaja I jagu, aabits ja alglugemik esimese õppeaasta jaoks“. See raamat on esimeses trükis leidnud teed koolidesse. Teine trükk on esimesest mitmeti parem ja leiab õpetajate ja laste poolehoidu suuremal määral kui esimene trükk. Võrreldes esimese trükiga on teise trüki aabitsaosas ridadevahesid suurendatud, nii et õpilase silmale read kättesaadavamaks, ülevaatlikumaks on muutunud. Trükitähed on selged, silmapaistvad. Aabitsa-

1) „Odamehe“ poolt ilmus 28. märtsil s. a. „Postimehe“ nr. 86. p i k e m, minu ettekande vastu sihitud reklaamkuulutus, milles minule mõne küsimusega esinetakse ja milles välismaade uuenduskatsete paremusi meile ka E. Martinsoni referaadi kaudu, mis 1922. a. „Kasvatuse“ ilmunud, omaseks püütakse teha. Et „Postim.“ toimetis minu väga lühikest õiendust vastu ei võtnud, siis olgu siinkohal niipalju tähendatud, et hr. E. Martinson oma referaadis, P. Werthi loengute asjus, arvamist avaldab („Kasvatus“ 1922. a. nr. 18, 293. lhk.), et meie kõike seda oma algkoolides ei saa kopeerida, sest et meil sootu teistsugused olud valitsevad.

osa on teostatud lugemis-kirjutusmeetodi nõuete kohaselt. Väikeste tähtede piirkonnas esitatud kirjatähed on loomulikud ja lihtsad, nagu nad käsitsi kirjutamisel tuletatakse. Suurte tähtede piirkonnas on kirjatähed teissugused, kunstkujulised, nagu neid käsitsi kirjutamisel harilikult ei tuletata. Neid järele teha on lapsel raske ja ei ole ka soovilik. Parem jääda väikeste tähtede piirkonnas antud kirjatähtede kujutusvormide juurde.

Tamman-Rulli aabitsaosa lugemispalad on jutustavat või kirjeldavat laadi. Šabloonilised, mõtteühenduseta üksiklaused puuduvad. Lugemispalad vastavad piltidele ja viimaste kaasas olevaile normaalsõnadele. Pildid aabitsaosas on värvilised, ilusad. Aabitsa lugemikuosa on, võrreldes esimese trükiga, kaunisti täiendatud. Endistele on juurde lisatud 31 lugemispala, nii et autori arvates (v. „Saatesõna õpetajale“!) materjalist jätkuks algõpilastele terveks aastaks. Lugemik on jaotatud nelja ossa, ligemalt kaugemale minnes, vastavalt koduloo-õppe nõuetele: 1) kodusest elust, 2) õues ja aias, 3) koolielust, 4) mitmesugust. Lugemikuosas on pildid värvideta; nad on selged ja proportsionaalsuse suhtes rahuldavad nad vaatleja silma täiesti.

Üldiselt on Tamman-Rulli „Huvitaja I jagu“ koolile ja kodule soovilik raamat. Kahjuks on hinnakõrgus raamatu kaanelehele märkimata jäänud. 160-leheküljelise, poogitud raamatu hinnaks tohiksime 100—120 marka arvata.

W. Tammani ja A. Rulli poolt on esimese kirjastusel 1923. aastal ilmunud „Huvitaja II jagu, lugemik II õppeaasta jaoks“. „Huvitaja“ II jagu kuulub eestikeelsete lugemikkude alal paremate hulka. Raamatu sisu, mis üheksasse ossa jaotatud, on teise aasta õpilastele jõukohane. Lugemispalad on mõõduka pikkusega, nii et käsitlemisel on üksiku lugemispala läbitöötamine tunnis võimaldatud. Lugemispalad sisaldavad aineid lapse elust ja tegevusest, last ümbritsevast loodusest (näit. metsateelt, vetevallast), muinasmaalt; inimeste, loomade, taimede elust-olust aasta-aegadel; kujukaid teateid Eesti kodumaast, rahvast ja kirjanikkudest, ühes viimaste näopiltide esitlemisega (8 kirjan.). Raamat on eesti lastele valmistatud, on — nagu juba tähendasin — teise õppeaasta laste võimistele vastavalt kokku seatud.

Raamatu keel on üldtarvitav kirjakeel, nagu ta tallinna-eesti murrakuist tekkinud ja arenenud. Autoritel ei näi olevat kalduvusi võru-setu murrakut kirjakeelde

tüürida. Keeleühtluse poolest on „Huvitaja“ väga rahuldav kooliraamat.

Luulenäited seotud kõnes on head ja paremad valitud. Arvan, et ei oleks tarvitsenud Jakob Tamme luuletust „Torm“ (68. lhk.) ümber teha. Übermoodustaja sulg on lõppsalmi teisemõtteliseks, vähemaväärtuslisemaks teinud kui algtekstis, kus vaimliste tormide peale inimese hinges tähelepanu juhitakse. Niisama ei saa ma H. Visnapuu „Kodumaa laulu“ paigutamise ja koolilugemikku nõus olla. Selle luulepala esimeses salmis öeldakse: „Mis keegi künnab, külvab — lõigaku, tööd ikka omaks hõigaku.“ Teises salmis tõendatakse: „Mis iial keegi loob siin vaevaga või randa juhib laevaga, on kõigile.“ Tähendab: mis inimene künnab ja külvab, seda lõigaku, see on tema omandus; mis ta randa juhib laevaga või mis ta muidu vaevaga loob — see on kõigile määratud. Kahesuguse mõõdupuu tarvitamise pärast jäägu luulepala noorte raamatust välja. Ka G. E. Luiga laul „Kui on kadund...“ (202. lhk.) ei ole lugemikule kohane.

Töökooli põhimõtte huvides sooviksin, et raamatus igapäevase töö ja tehnika alalt rohkem sääraseid asjalisi lugemisi oleks, mis lapsi tegevusele ergutaksid, tegevusele, mis koolis või kodus teostamise võimaldaksid. Raamatus on mõned seesugused: „Esimesed talverõõmud“ (127. lhk.), „Ilus tegu“ (143. lhk.) jne. Tegevusele avatlev „Karvane koll“ (19. lhk.) kui negatiivselt mõjuv lugemispala võiks ära jääda.

Iseäralist tähelepanu äratavad „Huvitaja“ pildid. Pildistused on korralikud, nagu neid meie lugemikkudes harva leidub. Piltides puudub ebaproportsionaalsus. Mitmed neist on kunstimaitseliselt valmistatud ja tekitavad vaatlejas esteetilist rahuldustunnet, näit. „Metsatee“ (40. lhk.), „Tuuline meri“ (68. lhk.), „Mets“ (30. ja 33. lhk.), „Raudteerong“ (169. lhk.), kirjanikkude näopildid, ülesvõtted E. R. Muuseumi kogudest ja mitmed teised. Nähtavasti on „Lastelehe“ illustratsioonide ilu ja mõõdukus „Huvitaja“ valmimisel kaasa mõjunud. Ja mitte ainult pildistustes: „Lastelehe“ mõõdukus, sündsusetunne, isamaaline armsus ja labasust põlgav aulus näivad „Huvitaja“ lugemisteski väärilist esinemist leidnud olevat.

Uues trükis on 1923. aastal ilmunud M. Nurmiku „Esimene Lugemik, kolmas trükk“ ja sama autori „Teine Lugemik, teine trükk“. Samal aastal ilmus uue raamatuna M. Nurmiku „Kolmas Lugemik“. Ühtekokku kolm

lugemikku I—IV õppeaasta jaoks, kõik kolm värviliste kaaneilustustega.

M. Nurmiku „Esimese Lugemiku“ kolmandas trükis on, võrreldes teise trükiga, vähe muudatusi tehtud. Välja on jäetud mõned labasemad sõnastused ja ebapedagoogiline „Teine jutt väikesest Valtrist“. Nii on „Esimene Lugemik“ mõneski tükis paranenud. Et endise (teise) trükiga sammu pidada klassiõpetamisel, ei võinud Nurmik liiga kaugele oma paranduspüüetes minna. Usun aga, et siin parandusasjad aegamööda käivad ja et „Esimene Lugemik“ täiesti vastuvõetavaks muutub. Raamatu keel on raskepärasem kui Tamman-Rulli „Huvitajas II“. Sagedasti esinevad labasemaiku ütlused ja sõnakujud, näit. (107. lhk.): „Ühekorra sokk ja oinas kõhutavad õues maas ja ajavad teineteisega juttu; korruga tuleb va' Nuru-isand longates, nutab ise nii haledasti. Sokku-oinast küsima: „Mis sa nutad, paikene, mis sa tilpad, turtsukene?“ jne. Rahvanaljadest ei maksa rääkidagi. Neis on labasusi rohkesti. Kooliraamatu kokkuseadja peaks silmas pidama, et raamatu sihiks on ka õpilase eetilise tasapinna tõstmine, milleks labased rahvanaljad kaasa ei või mõjuda.

Raamatusse on paigutatud kaks 12-leheküljelist brošüürikest, kumbki pealkirjaga „Väike laulik“. Need brošüürikesed oleksid võinud raamatust välja jääda. Organilises ühenduses raamatuga nad ei ole. Nad oleksid ka isepäinis, iseraamatuna trükis võinud ilmuda. Nüüd on nad liigseks ballastiks raamatus. Salmikud, mis brošüüridesse võetud, ei ole silmapaistva väärtusega. Või taheti neis luuleosades inõnd teadmatut luuletajat lastele tutvustada? Sääraseks tutvustamiseks ei tohiks algkooli teise aasta auditoorium vististi mitte olla (125.—136. ja 227.—238. lhk.).

Pildid on Nurmiku „Esimeses Lugemikus“ halvemad kui „Huvitajas“. Kõige pealt puutub neis silma ebaproportsionaalsus. Vaadake kaht lauljat last pildil (7. lhk.). Nende peakesed tuletavad degenerantide omi meelde. Edasi — õnnetus Liisikese nukuga (11. lhk.), kus koerad vorstikobaraid või limulisi loomi meelde tuletavad. Nii-sama mitmed teised pildid. Teiseks — on ohrtrasti selleks värvisid tarvitatud, et pilte kirjuks ja asju neil pildidel loomuvastases värvingus paista lasta. Seal on kollase habemega mehed (86., 87. lhk.), siniste juustega poisike (145., 148. lhk.), roheliste tagumikkudega valged loomad (272. lhk.), tulipunase lakaga ja sabaga valge hobune (275. lhk.), roheliskirju lehm (276. lhk.), punasetüvene õunapuu, millel

valged õunad (287. lhk.) ja muud. Võib-olla nõuab uuema-aegne, dekadentlik kunst loomulikkuse moonutamist, aga miks peab selles asjas kool kaasa mõjuma?

Trükk on mitmeti värvikas. Tubli trükimustaga kujundatud tähed oleksid selgemad ja nõuaksid lapse silmalt vähem jõupingutust.

(Järgneb.)

M. Okas.

Suburgi perekond.

13

Viljandis ei hoolinud minu sinna-asumise ajani ükski koolitülem sellest, kus maalt koolilapsed korterites olid. Muidugi panid siis ka vanemad neid ikka sinna, kus kõige odavam oli. Sellepärast leiti siis koolilapsi küll kojameste, küll pesunaiste ja õmblejate juurest, kes ka saksa keelt rääkisid, või isegi kõrtside kodadest, kus ehk mõni saksa keelt porssiv tütar leiti olevat. Mina olin see esimene, kes niisuguse patustamise pärast laste vastu häält tõstis, oma kooli säherdustest korteritest lapsi vastu ei võtnud. Tuldi siis kavaluse ja valega. Nii tulid korra kaks kaunis toredat ema oma tütardega mu juurde palvega, et ma nende lapsi linna tädi juurde, kelle tütar saksa koolis käinud ja ilusasti saksa keelt rääkivat, lubaksin kosti peale panna. Noh, sugulase juurde panna ei või juba keelda, küllap vanemad ju ka ise selle eest hoolitsevad, et nende lapsed linnas hukka ei läheks. Kesk õppeaastat tulid aga kaks linnavahti — või mis need mundris mehed olid — just tundide ajal minu juurde küsimisega, kas mitte kaks tütarlast, A. K. ja A. S., minu koolis ei käi. — Jah, käivad; mis nendega siis on? — Nad pidavat kohe sillakohtusse tunnistajatena tulema. Nemad olevat ühes korteris, kus ka kaks hulgust tüüri peal olevat. Need olevat kinni võetud, sest et neid varguses süüdistatakse, mis täna õõsi toime pandud. Nemad aga puikleavad vastu ja ütlevad, et nad kõik selle õõ kodus olnud, mida ka need koolilapsed, kes nendega ühes korteris, tunnistada võivat. — Kutsusin lapsed ette. Suurem neist, kes niihästi mulle kui ka oma kaasõpilastele oma alvide, vastikute kommetega juba algusest saadik ei tahtnud meeldida, puikles küsimustele vastu, kuna väiksem, parem õppijagi, kohe nutma plahvatas ja kaebas, kuidas need inetud mehed neid alati õppimises eksitada, õõsiti purjus koju tulles nende vooditesse tikkuvat. „Kus siis teie tädi oma tütreaga on,

et nad teid ei kaitse?" küsisin ehmunult. „Nad magavad oma tagumises toas ja ei hooli meist midagi — nad ei olegi ju meie sugulased.“ Lapsed viidi kohtusse tunnistama, sealt läksid nad minu käsul kohe koju... Ei mäleta, kas neid peale seda enam olengi näinud. See lugu tuli juba v. Wahli majas ette.

Sieverssi majas juhtus veel teine sarnane lugu. Seal pidi tütar isa kindla sõna järele tõesti tubli tädi ja selle targa, „puhast saksa keelt“ rääkiva tütre juures olema. Aga see kaunis suur ja lihav, ainult väga kahwatanud ja võimetu, igavesti unise näoga tütarlaps ei mõistnud iialgi midagi, — tohter ei lubavat teda verevaesuse pärast palju õppida. Seesuguse seletuse peale pistsid mõned koolilapsed naerma. Järelepärimise peale teadsid nad jutustada, et J. K. olevat kõrtsis korteris, kus ta poole õõni leti taga seista ja viina ning õlut müüa, meestel süles istuda ja nendega ligi juua. Nii aitasid siis vanemad ise laste hukatuseteed veel valega kinni katta. — Kui isale olin seletanud, mispärast ma last sellest kõrtsist enam kooli edasi ei võta, tuli tore kõrtsiemand mulle selgeks tegema, et tema kui mehe naine ja laste ema palju kõrgem olla kui mina, vanatüdruku-kroni; kuidas mina temale tohtivat ära keelda lapsi kosti peale võtta. Kui ta nii kõrge olevat, siis käskisin ta ometi koju minna ja oma kõrtsis kooli asutada, kuhu ta kõik mu koolilapsed võivat võtta. Selle järel käisin — viljandlaste imestuseks — hoolega oma koolilaste kortereid järele vaatamas.

Ajakirjandus oli siginud: Tartus ilmus Dr. Hermannii rahvameelne „Postimees“, endine „Pärnu Postimees“, mis nüüd 3 korda nädalas ilmus. Seal kõrval andis Dr. Hermann kui suur muusika-armastaja ja -tundja „Laulu- ja mängulehte“ välja, seda päris vaimu- ja südame-elustajat ja igapäevase elu tumedatest koormatest kergendajat. Ta pakkus koguni odava hinna eest nii üliväga kallist rooga. Ta tõi laulude kõrval ka suurte helikunstnikkude elulugusid, mis inimeste meeli võisid liigutada ja vahvustada. Selles lehes leidis Dr. Hermannii muusika-andeline ja pehmeloomuline hing end vist kodus olevat.

Siis Grenzsteini „Olevik“, missugune koguni teise hingeline oli see nädalaleht — ikka oma isa loomuline, keeruline ja kaval, leht, milles iga juhtkõne ikka ilma otsata lõppes, nii et kirjanikule igal hädaohtlikul vaidlemisel ikka oma tagavärav äralippamiseks jäi. Jakobson, kelle „Sakalale“ ta pilgates ja hammustades kallale tormas, nimetas Grenzsteini meheks, kes „puumõõgaga õhus vehk-

leb“, tegi tast kiigulaua otsas küpseva räime ja tea mis veel. Gr. hoidis kirikhärrade poole; need soovitasid „Olevikku“ rahvale, laotasid teda laiali. Selles lehes laimati teisi avalikke tegelasi inetusti. Kas oli see E. Kirjameeste Selts või laulupidu ettevõtte, ikka oli Gr. nendega tüli norimas, õelusi tegelastele kaela ajamas, aga ise ei ole ta ühtegi asutust mälestuseks maha jätnud; ta takistas ja lõhkus ainult teiste töösid ja ettevõtteid, see koletu, kalgiloomuline mees. Viimati pööris ta venestamise poole; siis jätsid kirikhärrad ta lehe maha. Vaimu tal ju oli: sepiuses mõnegi kena salmikese, kirjutab koolidele nimelt mõnusa saksa keele õpetuse raamatu ja — viimsetel aegadel oma tubli: „Volkskirche oder Herrenkirche“. Aga ajalehe toimetajana on niisugune õelaloomuline mees rahvale aina õnnetuseks: ta röövib talt usalduse oma paremate, tõsisemate eestvedajate vastu.

Kolmas leht Tartus oli Tülki „Eesti Postimees“, Jannseni „Eesti Postimehe“ jätis, see pudrukeeleline ja pudrumeeleline ajaleht. Kui ta Justi omaks sai, paranes ta natuke.

Tallinnas ilmusid J. Kõrvi „Valgus“ ja J. Järve „Virulane“. Esimene oli tähtis oma tulise vene vaimu poolest; aga pealeht kadus viimati päris ära oma jutulisade kuhjade alla. Teine, „Virulane“, oli tõsine tööliste leht. Tõi pikki tubleid juhtkõnesid, asjade seletusi ja ka küllalt lisasid. „Ristirahva Pühapäevaleht“ töötas ikka omas tõsisel algusvaimus edasi. Siis ilmus 1887. aastal veel Narvas eesti ajaleht „Virmaline“ vennaste Reinwaldide toimetusel. Loodeti sellest lehest väljaandjate nime pärast rohkem, kui tast tuli. Viljandi „Sakala“ oli oma asutaja surmaga oma sisemise jõu kui ka külgetõmbavuse kaotanud. Saaremaa „Saarlane“. „parunite“ pailaps, siristas ka ikka oma väikesi mahedaid lugusid. („Tallinna Tõbras“, nagu „Tallinna Sõpra“ viimati nimetati, oli Eichhorni surmaga kadunud.) Mina nuuskisin kõik läbi, kas ehk ühestki endise „Sakala“ väärilist tooni naisterahvaste kohta leian. Oh ei! ainult alandavalt, lugupidamata kirjutati kas kõnedes või juttudes naisterahvast. Kujutati eeskujuks orjanaisi, kes kõige kõlbmatumategi tegude pealt tagasi tulevaid mehi ikka kõige suurema lahkuse ja allaheitva meelega vastu võtsid, nagu Mertsedes, ühe Järve jutu kangelane, oma truuduseta, oma naisest ei vähematki hoolivat meest kaisutades jne. vastu võttis. Või neid maaliti hirmutisteks, nagu „Meelejahutaja“, mille nimetamata olen jätnud, seda tegi jutus „Saladuste sõlmed“. „Meelejahu-

taja“, ainus eesti lõbuleht, mis oma esimeste toimetajate all tõesti väärtuslise sisuga leht oli, langes pärast oma toimetaja vahetusel. Õpetlikkude, mõnusate juttude asemel jutustati juba kõlbmata lugusid, nagu näituseks „Saladuste sõlmed“ olid. Selles sopaloos võib ennast üks lugupeetud eesti neiu ühele kelmile juudile Jorkelile ära anda, tema ema, kes ühe vana tüdruku kadeduse pärast jõkke lükanud, lapselt selle ohvri oma päästmiseks vastu võtta jne.

Säärane kõrvepilt eesti naisterahva seisusest ja elukorrast ajas mu jälle mõttele: ehk saaks nüüd luba naisterahva-lehe väljaandmiseks; mulle anti veel väljastpoolt hoogu ja — et kindlalt lootuses palvega ülemate ette astuda — palusin Hugo Treffneri vastutajaks toimetajaks. Poole aasta pärast kinnitati mind ennast vastutajaks. Lasksin oma kuukirja „Linda’t“ esiti Dr. Hermannini trükikojas Tartus trükkida. Sain odavasti ja hea kirjaga, aga — töökoja valitsus ja kord oli halb. Mulle räägiti, kuidas seal „Lindat“ üle tellitud arvu trükitud ja salamahiti välja müüdnud, ilma et sissetulekut minu kasuks arvesse pandi. Seesugusel põhjusel pidin sealt lahkuma ja „Oleviku“ trükikotta üle minema, kus ma iseenesele laduja pidin pidama ja muidugi ka veel natuke trükikulu maksma. See kõik läks raskeks. Seal anti mulle nõu, lehele ise väike trükikoda käsipressiga asutada; lubati ka rahalist abi. Kartes, et kõik need vastutused, mis mu kaelas olid, mulle pärast liiaks ja kooli ülemus rahutuks läheks, palusin trükikoja luba meil kooli õpetajaks oleva J. nime peale ja sain. Asutasin trükikoja ühte koolimaja tagumisse ruumi, tõin trükiselli P., kes „Virulase“ trükikojas oli töötanud, kuni leht Kõrvi salakaebuste võimul kinni pandi. Võtsin 2 ladujat poisikest ja hakkasime töösse. Raha ei olnud ma aga J. vanematelt, nagu lubatud oli, mitte saanud, vaid selle oli mulle laenanud v. Helmersen, kellele ma isegi osa üüriraha võlgnesin. Ta nõudis mult küll, et ma siis ka oma lehes ikka ka „nende“ huvides kirjutaksin. Kui ma talle aga ära seletasin, et see mitte mõni politika-leht ei ole, mida ma välja annan, vaid ainult naisterahva-ajakiri, jäi ta ka rahule.

Tõesti, kõik oleks hästi võinud edeneda, kui vähegi rohkem „ärgranud“ vaimuga naisterahvaid oleks olnud. Nendele 380-nelegi lugejale tellisid lehte enamasti noormehed, kas vennad või sõbrad. Mõned naisterahvad tulid päris salamahiti oma numbraid ära viima. Mõningad jutustasid, kuidas nad „Lindat“, seda meeste poolt naisterah-

vaste rikkujaks nimetatud lehte, ainult aidas kirstu nurgas hoida ja salaja lugeda tohtivat.

Korraga hakkas uus ärkamishoog Soome poolt tulles ka alkoholist uimastatud Eestist läbi voogama: asutati karskuseseltse joomise vastu võitlemiseks. Esimene oli vist Tori karskuseselts kooliõpetaja J. Tilk'i juhatusel a. 1889. Kuidas nad järgemööda Narva ja mujale sigisid, ei tea ma enam, aga seal astusid Viljandi linna ärksamad noormehed kokku, kohtukirjutajad ja muud — kooliõpetajad, kõstrid ja kirikuhärrad ei kannatanud karskuse-seaduste alla heitumist: oli neile liiga alandav — seadsid oma määrused Tori seltsi põhikirja järele kokku ja saatsid „Vabaduse“ nime all kinnitusele. Kinnitus ei jäänud ka tulemata. Kuidas see kõik mind vaimustas ja elustas! Ootasin igatsusega, kunas selts töösse hakkaks, et ka võiksin ligi astuda. Aga ei ja ei — aasta tikub kinnitamisajast mööda veerema ja ikka veel ei ole seltsi asumis. Kuulan põhjuse järele, miks ta siis veel ikka elusseastumisega viibib. Seal kuulen: ükski majaperemees ei taha sellele „narride seltsile“ korterit anda. Ei, kinnitan iseendale, nende tuimade kiuste ei pea see selts juba sündimisel surema. Katsusin asutajatega kokku saada, pakkusin neile oma koolisaali kooskäimis-ruumiks ja astusin ise kohe seltsi liikmeks. Suure rõõmuga võtsid noormehed mu pakkumise vastu. Liikmeid oli ka juba kaunis kogu, nimelt ümbrusest maalt kogutud, ja selts hakkas teraselt elu avaldama. Peeti kõnesid; ka mina kõnelesin, kirjutasin karskuseaatele „Lindas“ õhutusid — nõudsin täiskarskust, mitte parajust, mille mõtte ka juba elusse oli tärpanud. Seal tulid „Olevik“, „Eesti Postimees“ ja endise sõbra „Sakalä“ mitte oma mõtete viisakate seletustega, vaid kohe jämedate sõnadega ja häbemata laimuga mu kallale. Mõned tublid Abja „isad“, kelledele viin väga maitsis, tulid manitsustega, et lapsi, kellede isad ometi niisuguse rumala seltsi käsul joomist ei hakka jätma, mitte ei õpetataks oma isasid põlgama; peagi tulid näpunäited ka inspektori poolt. Aasta pärast leidis selts, kellel koolimajas kohta ei olnud oma raamatute ega kassa jaoks ja kes pealegi oma puhveti tahtis asutada, ka teise korteri ja kolis meilt ära. Mind kutsuti Narva, Suure-Jaani kõnepidajaks. See rõõmustas ja vahvustas.

Aga, kuidas käis mu käsi tsensoriga? Seal olin jälle ühe Jannsen'iga, ühe kitsarinnalise, upsaka mehega kokku juhtunud — tema voli alla sattunud. Ta hakkas pööra-

selt kärpima. Tahtsin hakata mõnd Schiller'i proosakirjandusest just naisterahvastele kohast kirjatükki „Lindasse“ üles võtma, siis kriipsutati see maha ja tehti ääremärkus: see olevat minu väikese lehe lugejatele liiga kõrge. Kirjutasin „Linda“ kallale tikkuvaile lehtedele, nagu „Olevikule“, „Sakalale“, „E. Postimehele“ või „Saarlasele“, kes õieti teraselt torkama tuli, vastuse, siis kriipsutati minu kirjadest sõnad ja laused nii imelikult välja, et neist ainult segu, puder järele jäid; politikat ei tohtinud iseenesest mitte puutudagi. Seal sündis imelugu: ajakirjanikud said käsu sel ja sel päeval Tartu tsensori-härra ette ilmuda. Ei arvanud muud, kui et „Lindale“ viimane päev kätte tuleb. Aga oh imet: tsensori-härra teatab mulle, vihast sinine: ta olevat Peterburis käinud ja seal olevat talle öeldud: „Linda“ olevat ainuke pedagoogiline ajaleht Eestis, teda pidavat tõsta aidatama. Ma pidavat nüüd ka politikast kõnelema jne. „Ma ei tea ju, kui kaugele mu piirid ulatuvad; Teie kriipsutate ju vähema kui sõna maha, mis politikat puudutab.“ — „Noh, nüüd kirjutage julgesti, mis tahate.“ Ja veel: „Kuidas võib „Linda“ kosuda, kui Teie kõik vastaste pealekäimised läbi lasete, minu vastused aga oma kriipsutustega võimatuks teete.“ — „Seda ei saa nüüd enam sündima.“ Ja tõesti kadusid kallaletikkumiskirjad ära. — „Saarlane“, viimane vapsikas, ilmus valge veeruga, mille pealkirjaks oli: „Lindale“.

„Linda“ oleks ju nüüd tõesti rõõmsalt võinud kosuda, kui — meie naisterahva-sugu oma orjaunest oleks jõudnud ärgata, äratundmisele virgunud, mis meile meie oma avalik hääle-õigus tähendas. Oleks neid üks tuhandikukenenegi olnud, kes täie arusaamisega oma ajalehe ümber oleksid kogunenud, ka siis oleksime edasi sammunud. Tuldi küll nõudmistega: muutke kuuleht nädalaleheks, nii et teda tihedamini kätte saame, siis tuleb rohkem lugejaid; andke ka naisterahva-näputööde mustreid ja kleitide moodulehti ligi, siis tuleme hulgana. Katsusin, üle jõu, soovisid täita ja — kukkusin sisse; pidin lehe kogunigi käest ära andma, kui väike trükikoda kõige oma õiguse ja täiega mu selja taga ära müüdi ja mulle ainult võlad maksta jäid.

Need olid siis selle kiidetud „ärkamisaja“ tormid, mille möllusse Suburg'i perekond oma liikmetega oli sattunud. Olen nüüd pika järgu iseenesest kui kõige ärkamisaja aadetega kaasa astujast kirjutanud, kuhu jäid siis teised, kes ainult passiivselt ligi kannatasid?

Kuhu jäi vana õnnetu perekonna-isa, enne nii lugupeetud Suburg ise? Ta ehitas enesele oma 50 vakamaa suuruse maatüki peale veski kõrva väikese elumaja, milles ta üksinda, ainult ajuti oma poja Hansuga, elas. Käisin teda seal korra oma kasutütrega vaatamas: oli üsna kena, paari toa, köögi, käsikambriga hooneke, oma vanade toariistade, köögi- ja lauanõudega sisse seatud. „Jääge minu juurde elama, ma pärandan koha Annale,“ ütles ta söögilauas. „Kuidas on see nüüd veel võimalik?“ küsisin ma. „Ja mis saab mamma?“ Papa pööras selja, ei lausunud midagi. — Jah, seal elas ta nüüd täitsa kiusajate võimu all; Sikana kõrtsis maksti talle koha eest rahasid; kõrtsimees oli ta pea-kassameister — niikaua kui koht ta omaks sai.

Läks ka see viimane maatükk suurest kohast ära, kolis vanamees väimehe juurde Tahkusse elama, kus ta viimati suri õnnetu abikaasa ravitsusel, kes ka sinna oli elama kutsutud, kui väimees naise ja lastega Pärnu linna oli läinud õllelaagrit pidama. Oli oma viimasel haigevoodel veel minu juurde Viljandisse elama soovinud tulla ja — ühte Ülejõe peremeest nõudnud, kellele ta midagi tahtnud pihvida. Aga vaene mammake ei ole seda peremeest kätte saanud ja papake surnud oma saladusega.

Sealt tõin mamma oma juurde Viljandisse, kust ta aga ikka jälle oma väikeste tütrelaste juurde Paatsalusse, 40 versta taga Pärnu, reisis, — ta ei võinud ilma väikeste lasteta elada. Sealt tõi viimati tütar Anette, kes Venemaalt ikka ema eest aitas hoolitseda, ta minu juurde, kus ta siis oma viimased elupäevad mööda saatis tütre Laura ravitsusel, kes mul koolitöös puhuti ka abiks oli. „Mata mind ikka sinna, kuhu sindki kord maetakse — kas siia Viljandisse — ja pane mulle kirstu su lõikusest verine särgike vasakusse kaenlasse ja sinu õmmeldud bubiinetist krae kaela ja tanu pähe; leiad need mu tanukorvist,“ oli ta viimane soov. Selga käskis ta enesele halli barežkleidi panna, nagu Lilla-preilil oli olnud. Kõik tegin, kuidas ta oli soovinud, ja viisin ta Vändrassen ta mehe ja laste juurde igavesele puhkusele. Enne kui ta suri, sai ta veel kuulda, et Waldburg, kolm aastat peale papa surma, ikka veel „krepostis“ Suburgi nime peal seisis. Tema arvas, et sellega koht ikka veel meie oli ja meil muud tarvis polnud kui sinna kolida. — Viskasin talle hauda mõned Waldburgi õunad ligi. Vaene, kallid mamma-

kene, missugused valunooled on sinu armastajast südamest läbi käinud. Kas on teispool surma jälleenägemist? Loodame.

Vanem vend Karl, see heasüdameline vend ja õnnetu noormees, kel mingit kutseharidust ei olnud, oli isa all töömehena põllutööd teinud — põlluteadustest midagi tundmata. Koht, mille peremeheks tal korra õigus oli saada, võeti käest, ta ise visati ilmasse võitlema olemasolemise eest, milleks ta täitsa ette valmistamata oli, nagu ta noorengi vend. Omees, mõisavalitseja, kelle juurde ta esmalt elama asus, kolis peagi selle järgi Lannemetsast ära Pärnumaale, kus ta enesele veski rentis. Karl Suburg astus Karula õpetaja Christianseni juurde, kes seal nurgas kuulus põllumees oli ja mõisnikkudele väiksemaid valitsejaid välja õpetas, üheks aastaks õpilaseks. Selle peale sai ta ka ühte mõisasse mõisavalitseja abiks. Aga nagu selles seisuses raha peale kaardimängimine ja sealjuures muidugi ka purjutamine ning prassimine omal kombel torestuseviisiks on, sattus ka vend, kel juba ennegi kalduvust selleks „passiooniks“ oli, hädaohtu. Mängis ja jõi ligi, kuni pahandused tulid, nii et kohalt pidi lahkuma. Sai kohe teise koha, aga see ei olnud palga kui ka elu ülespidamise poolest mitte enam nii mõnus kui esimene oli olnud. Jäeti peagi jälle maha — ja nii hakkas elutee ikka allapoole libisema — ühelt kohalt teisele, kuni viimaks enam kohta saadagi polnud. Viibis vaheaegadel, uut kohta otsides, minugi juures Viljandis; aga kaua jõudsin minagi, kehv olevus, täie tervisega noormeest toita. Pidi edasi rändama, aset, teenistust otsima. Ilmus aeg-ajalt ikka vaesemas kujus, võimetumana minu juurde. Aitasin jälle jõudu mööda edasi. Mehel olevad õed ei tohtinud, meeste pärast, õnnetute vendadega tegemist teha. Nii langesid nad mõlemad, noorem niisamuti paremast teenistusest ikka halvemale libisedes. Nooremat venda oleksid hea meelega küll maamõõtjad, küll mõldrid, küll põllumehed kohtadel hoidnud, sest et tal „hea pea ja osav käsi oli“, „tubli töömehes igas ametis“, nagu kiideti, aga alkohol vedas ta viimati, nagu vanemagi venna, sulaste sulaseks — isegi minu vanal kodukohal, mis nimelt emal ja õdedel valus oli ära kannatada. Tema, Hans Suburg, suri meie endise sulase saunas tiisikusse. Hoian veel ta jumalagajätmis- ja andekspalumis-kirja oma albumis mälestuseks, et on olnud üks olevus, keda õena olin armastanud, kelle aga alkohol meilt oli riisunud, nagu vanemagi, ikkagi õdedest noorema venna, kes õunamüüjana Waldburgi naabritalus

rabandusse suri — mõlemad neljakümnendate eluaastate sees. Nüüd puhkavad nad kõik, isa, ema ja 3 poega, ühel matuseaial ja ootavad meid, kes meie Suburgi perekonnast veel siia hädaorgu oleme rändama jäänud. Õde Julie Tampu, kellega ma kõiki perekondlikke muresid ja õnnestuste valusid — neil surid esimene poeg ja ainus 14-aastane piltilus tütar — olen jaganud, suri juba 8 aasta eest Pärnu linnas soetõppe. Tema kaks poega viibisid ilma sõja ajal ohvitseridena Minski sõjaliinil, kuna kolmas, keskmine, kohe esimese liikuva sanitaarkolonniga, apteekrina, Ida-Preisimaale kui tina tuhka kadus... kas sai ta seal vaenlase shrapnellist purustatud või närbus ta kuskil vangina. Vaene isa Tampu elab Saaremaal oma kurbil lesepõlve-päevi. Ka kõige noorem õde, Emilie Krause Saaremaal, ei ole sõja kurvastustest puutumata jäänud. Tema esimene tütar, Orelli instituudis tädi Anette kasvatatud, sealsamas pärast tädi asemel klassidaamina teeninud, oli sõja ajal oma Elsass-Lotringist pärit oleva saksa mehega Ufasse elama saadetud, kus noorpaaril esimene lapsuke sündinud. Ka teise tütre mees — neil oli kolm tütart — seisis sõjaohus.

Suburgi nime kandjaks oleme ainult meie — kolm õde: Lilli, Anette ja Laura järele jäänud. Anette elatas end esialgu oma paiukist, mis ta oma teenistuse eest, klassidaamina Orelli mõisnikkudetütarde instituudis, kroonult sai, Laura, meist noorem, on juba 7 aastat Tallinnas „Ristir. Pühapäevalehe“ kontori valitseja. Ta on ka mõned vaga sisuga jutukesed kirjutanud ja minuga oma raskelt teenitud kopikaid jaganud. Minu õdedele, kes kindlameelisel oma kiriku-usust kinni hoiavad, sünnitab see suurt meelehärma, et mina, nende vanem õde, usuasjus oma iseseisvat teed käin; püüavad mind ikka jälle, aga muidugi asjata, oma poole tagasi pöörda.

Mina tundsin ennast selle järel, kui ma kooli maha olin jätnud, kui kasutütar, kes kooli eestseisja oli, mehele läks, kümmekond aastaid kui surmale ära antud, — olin ma ju sellega avaliku tegelase kohalt lahkunud. Vaatasin ja kuulasin ainult kõrvalt, missuguse mühaga nüüd ärganud Eesti oma kultuuriteed edasi tõttas. Igasuguse sisuga kirjandus õitseb lokkavalt, ajalehtede, nimelt Tartu ja Tallinna päevalehtede ümber kogunevad kümnete tuhandete kaupa lugejate hulgad; seltsid ja ühisused tärkavad kui kevadised taimed seltskondlikust rüpest ilmale; kunstitemplid tõusevad meie suuremates linnades kultuuripinnalt kõrgele üles; eesti tütarlastegümnaasium

töötab puhtas rahva vaimus eesti intelligentsi juhatusel; Eesti Naisselts kosub ja kasvab juba mõned aastad kindlas vaimus; oma häälekandjas „Naiste Töö ja Elu“ võib ta julgesti oma nõudeid avaldada, oma elu sihtisid ajada; ka kutsekoolid rahva tütardele säravad kui rohelised aasad nüüdse aja elu aasal; talumajad kaunite sisseseadetega, ehivad tihtigi maastikku, „meie ilusat Eestimaad“, ja keegi ei ütle enam, et see patt on, nagu Waldburgi, Suburgide elukorda siunati; eesti rahvusest mõisaomanikke ei puudu ka enam ei Liivi- ega Eestimaal. Jah, eesti ärganud rahvas on viimseil aastakümneil mühavalt oma kultuuri- teed edasi tõtanud, aga mina ei ole enam kusil ligi tõm- mata, ligi aidata saanud, — ajaratas on mind liiga vara tee äärde kõrvale visanud; kes jaksab mu kurvastust selle üle aimata? Paar aastat tagasi ähvardas mind koguni veel ränk õnnetus: mu silmanägemine kippus ära kus- tuma. Mõte, et ma mitte enam kirjandusegi kaudu ilma- eluga ühendusse ei tohiks jääda, ajas mind peaaegu meeleehtimisele. Pöörsin oma suures ahastuses Eesti Kirjanduse Seltsi poole. Ja tema sirutas mulle suure- meelselt oma avitaja käe vastu: viis mu omal kulul silma- kliinikusse, kinkis mulle uue silma ja toetas mind ka veel edasi kuurahadega. Sellega on ta mind kui uude elujärku tõstnud, nii et loota võin, et ehk veel hirmsa sõja lõppu saan ära näha, uut rahupõlve ligi maitsta.

Järeldõna: See kirjatöö siin ei ole mitte stiili ega vormi pärast valmistatud, et kunstitööna arvustajate ette astuda, ta on ainult oma sisu pärast mäles- tusest mälestuseks otsekoheselt paberile pandud. — Väheene on mu teadmiste tagavara, väike mu oskamisjõud; olen oma rahvust sellega niipalju kat- sunud teenida, kui olen mõistnud ja jõudnud. Sugu-õed ja -vennad, jääge muga rahule!

Valgas, 1915.

Lilli Suburg.

Lõpp.

Kirjandusline ülevaade.

Wilde „Kogutud teoste“ keeleline arvustus.

Et Eduard Wilde on kõige enam loetud ja loetav eesti kirjanik, sest et kõige tootlikum ja ühtlasi laiema publiku maitse seisukohalt kõige huvitavam ja põnevam, siis on loomulik, et ta teoste esimesed trükid on otsa müüdnud ja ammu oli vajadus uute trükkide järele. Nüüd viimati

on hakanud „Varraku“ kirjastusel ilmuma Wilde „Kogutud teosed“, seega vastu tulles niihästi suure publiku nõudele kui ka kirjandusloolaste ja arvustajate huvile ja uuemal ajal ka koolide tarbeile.

Peab tähendama, et õige sümpaatlik on „Kogutud teoste“ välimus — paber, trükk, koguni gooti kiri tundub siin üsna meeldivana ja kohasena.

Et Wilde teostel nii suur minek — neid saab levima miljoneis eksemplares rahva sekka —, siis on neil ka suur mõju õpetajaina ja kasvatajaina, eriti õppivale noorsoole. Nende keelt võetakse eeskujuks. See hakkab kõige rohkem külge. Seepärast peaks seal keel olema võimalikult eeskujuline.

Peab ütleva, et Wildel algusest saadik on olnud hea keeleinstinkt ja loomulik keeletunne, vahest kõige parem oma-aegseist eesti ilukirjanikest (Pärn, Saal, Bornhöhe, Peterson, isegi Juhan Liiv); tal on olnud võrdlemise kõige vähem keelevigu. Siiski nüüdisaja enam arenenud ja tihenunud õigekeelsuse seisukohalt ei ole „Kogutud teoste“ seni ilmunud anded keelelises suhtes kaugelki mitte täitsa puhtad ja laitmatud: neis on küllalt suuremaid ja vähemaid vigu ning ebajärjekindlusi. See on kahju, sest need võivad, just Wilde teoste suure loetavuse tõttu, mõjuda halva eeskujuna ja suggestioonina, eriti õppivale noorsoole. Seepärast loen oma kohuseks neid paljastada, ja nimelt avalikult, et see ka feistele oleks õpetuseks ja hoiatuseks.

Ortograafia — aliseda (I anne lk. 47, pro (s. o. peab olema) haliseda); öredat (I 104 pro hõredat). Võõrsõnade ja nimede kirjutamises: charlatan (I 102 pro sharlatan, sest mistarvis siin alal hoida prantsuse ortograafia?); Mars (II 45, õigem: Marss (samuti kui kurss, marss, valss, bilanss jne.)); ka vene nimedes võiks pikarõhulise vokaali transkribeerida kahekordse tähega: Paavel, Ahaatov (koguni Ahhaatov), Prokooipi (mitte Pavel, Ahatov, Prokopij, nagu Wildel); Palmer'ile (I 96, pro Palmerile, korduvalt esineval ja üldse tuntumal nimel on apostroof tarbetu). Tarbetu ühendusmärk siidi-kleidis (pro siidikleidis).

Morfoloogia. — Kõige pealt deklinatsiooni alalt.

Üldse ebasoovitav vorm: orila (I 132), kloostripõli (I 32, pro -põlv, põli lubatav ainult luuletuskeeles). — Eitavais omadussõnus tarvitab Wilde ebajärjekindlasti kord ma-list, kord ma-ta muutmisviisi: väetimat-est (I 10), aga väetid lapsed (I 18); samuti: üsna armetumal kombel (I 19), rahutumad silmad (I 23), kõlas tema hääl rahutumana (I 48), määratumatest võlgadest (I 87), õnnetuma poisikesel (I 94), kahvatuma näo (I 115), alatuma meelitaja (I 133). Selle kõrval esineb aga ma-ta vorme. Peab tähendama, et Wilde varemais teoseis (nii näit. ka „Mahtsa sõjas“) oli enam järjekindlasti -ma, mis arusaadav, sest Wilde on põhja-eestlane ja Põhja-Eestis on -ma, kuna Lõuna-Eestis ilma sellela. Uuemal ajal hakkab -ma ka Põhja-Eesti keelest kaduma — kahjuks, sest isiklikult olen -ma poolt (ainult ains. partitiivis võiks -ma ka ära jätta (õnnetut), sest võib-olla on see tulnud esialgsemast vormist, õnnetond).

Ainsuse partitiivis on Wilde hakanud ühe uuenduse poolehoidjaks (mida Pöld ja Rüdala soovivad), nimelt, tal on -d (pro ametlik -t) niisuguseis sõnus kui: abikaasad (I 42 pro abikaasat), seda summad, Olga'd, noort neid (pro summat, Olga't, neit). Minule tundub see uuendus, kuigi see põhjeneb suuresti rahvakeeles, ometi tarbetuna, sest see on vähe otstarbekohane, tehes seega ainsuse partitiivi homonüümseks mitmuse nominatiiviga. Selle asemel oleks Wilde võinud tarvitusele võtta pigem mõne mõistlikuma uuenduse. — Tarbetult on t (või d hoopis ära jäetud: kui tubli (pro tublit), tarka... kaupmeest (II 58).

Ka ainsuse illatiivis leidub üks tähelepandav ebajärjekindlus ja vankuvus: l-, n-, r-lõpulisest e-sõnust on tal illatiiv kord põhja-eestiline -e:

ei raatsinud oma vara uksehoidja hoole anda (I 17), istus laua ääre (II 23) jne., aga kord jälle lõunaeestiline -de: kelle hoolde... usaldada (II 13), suurde... pealinna (II 13). Omalt poolt soovitame siin e-lõpulisil vorme (mitte de!) Seega oleks parem ka verre, mitte verde (II 96).

Mitmuse genitiivis võiks a-tüvede lühem vorm olla pigem e-lõpuline: silme ees, mitte: silmi ees (I 34). Pealegi esinebki kord ‚silmeaga‘ (I 96).

Mitmuse partitiivis paistab kõige pealt silma ebajärjekindlus i-tüvelisil sõnul: kord põhjaeestiline -a: kaarta (I 19), mängutükka (II 11), pilti (II 42), tonta (II 42), aga kord -e, kord koguni samast sõnast: maale, pilte (II 45), gravüüre (II 45), muusikatoone (II 45). Siiski on märgata, et Wilde siin nagu teadlikult ja põhimõtteliselt kaldub -a poole. Kuid mulle näib, et ta siin asjata katsub vastu voolu ujuda: lõunaeestiline -e võidab kindlasti! Wildelgi tuleb siin loobuda a-st. Sama ebajärjekindlus ka u-tüvedes: laule (II 11), aga kaeblikka (II 26) pro kaeblikke.

a-tüvedes on kirjakeelse -i asemel paiguti murdeline -e: mokke (I 15), pulke (I 16), muste (I 104) (pro mokki, pulki, musti). Partitiivi vigade puhul märgitagu ka seda, et Wilde mõnest sõnast asjata tarvitab lühema vokaallõpu asemel pikemat sid-lõppu: lillesid (I 116 pro lilli), viisisid (kuskil II-ses andes, pro viise), daamisid (II 48 pro daame), mis seda vöörastavam, et ta riskeerib niisuguse uuenduse kui ‚maju‘ (II 59).

Ainsuse partitiivi d-uuenduse (‚seda summad‘) asemel oleks Wilde võinud tarvitusele võtta pigem mitm. partitiivi eid-uuenduse: sigareid (mitte sigarid, nagu I 50).

Ka i-mitmuses on vahel diftongi asemel lihtne i: teosist (I 7, peab olema: teoseist, sest et mitm. partitiiv ‚teoseid‘). Peab siiski meelega konstateerima, et Wilde i-mitmusi üldse tarvitab. Ainult, mis seejuures jällegi irriteerib, miks ta ei tee seda järjekindlamalt, vähemalt sagedamini. Sest kui kord kirjutatakse ‚jalutajaist (I 62), järgnevail aastail (II 5), kuulajajale, teosist, muil põhjusil (I 11), taskuisse (I 20) jne., jne., mis takistas siis kirjutamast ka määratumaist võlgadest, oreli helinail pro määratumatest (I 87), helinatel (I 19).

Niisugused t-mitmused tunduvad imeliku ebajärjekindlusena, koguni teatava keelelise vastuoksusena, siis kui sama autor samas teoses teiselt poolt tarvitab niisuguseid i-mitmusi kui lehis (I 62), põskil (I 137, õigem oleks küll ‚põsil‘, sest et ainsus ‚põsel‘). Sest üksikvokaalsed i-mitmused pole kõlaliselt seisukohalt nii hädapärased (i-mitmuse tarvitamine ongi peaaesjalikult keele kõlavuse parandamiseks soovitatav), pealegi ei saa neid (nimelt üksikvokaalseid) nii järjekindlasti moodustada. Diftongilised i-mitmused (-ai-, -ei-, -ui-) on aga seda soovitatavamad, et neid järjekindlasti saab moodustada ja teiseks neile vastav t-mitmused on oma kõva t tõttu inetu. Seepärast ärritab mind iga kord suure keelelise vastuoksusena, kui keegi ühelt poolt tarvitab ‚lehis, osis, majul, ruumes‘ (= lehtedes, osades, majades, ruumides), aga teiselt poolt kirjutab ‚üksikutel isikutel, vanematel õpetajatel‘ (pro üksikuil isikuil, vanemail õpetajail). Võib aga olla, et ei taheta ega juleta i-mitmustega liig silmatorkav ja pealetükkiv olla, seepärast tarvitatakse esialgu sporaadiliselt, harvakalt. See on vist Wildelgi seisukoht. Ometi tuleks siin publikut järjest suurema i-mitmuste määraga harjutada, sest i-mitmused on kõige tähtsam keele kõlavuse parandamise abinõu, seega ka kõige tähtsam keeleuuendus. Läheb i-mitmused tarvitilises ulatuses läbi, on keeleuuendus läbi läinud.

Olgu tähendatud, et Wildel esineb ka mõni muu hea vorm, mida ei julgeks oodagi, nimelt ‚omaste‘ (mitte omakste), ‚iludusse‘ (mitte iludusesse).

Teiselt poolt näeks aga ‚palehigis‘ (I 95) asemel ‚palgehigis‘, nominatiivis ‚muige‘ (II 42) asemel ‚muie‘.

Konjugatsioonil alal on ebasoovitavad niisugused vormid kui ‚kõnelenud (I 30), kõnelege (I 86), tõrelenud‘ (I 128) pro ‚kõnelnud, kõnelge, tõrelnud‘, seda enam et Wildel on ‚lõpnud, õitsma‘. Teiselt poolt konstateerin meeleheaga, et Wildel on ‚põörda (I 108), pöörmata‘ (I 111), mitte ‚pöörata, pöörmata‘; mida enamus viimasel ajal eelistab. Siiski on ebakirjakeelne ‚ootnud‘ (I 89) pro ‚oodanud‘ (ootnud lubatav ainult luuletuskeeles); ‚hülgada‘ (I 123), parem ‚hüljata‘.

Asesõnades torkab silma tarbetu pikemate vormide tarvitamine ‚tama (palge), meie (oleme), teie (olete)‘; kuna parem oleks ‚ta (palge), me oleme, te olete‘. Ainult kui mõtterõhk asesõnal, olgu pikemad vormid. Kui vahest arvab Wilde (nagu ehk mõni muugi), et ‚tama‘ on enam genitiiv kui ‚ta‘, siis on see vaid isiklik-ettekujutuslik, sest niihästi ‚tama‘ kui ‚ta‘ on nominatiivid ja ‚tama‘ ja ‚ta‘ on ühtlasi ka genitiivid. Ainult ‚me‘ ja ‚te‘ on üksi nominatiivid, mitte genitiivid; genitiivis on ikka ‚meie, teie‘ (ainult luuletuskeeles on erandina lubatav ‚me, te‘ ka genitiivses funktsioonis).

Tuletuse alal on kõige pealt silmatorkav ebareeglikordsus ja ebajärjekindlus -lik ja -line lõppudes: Seltskondlisest (I 34 pro seltskondlikust), aga seltskondlik (I 119), kirgline (I 69 pro kirglik), meeleheitlise (I 90 pro meeleheitliku), südamlane (I 118 pro südamlilik), vastandliste (I 126), trotsliste (II 10 pro trotslikkude), kuid õigesti: trotsliku (II 15), umbuskliisel (II 15 pro umbusklikul), teadlised (I 27 pro teadlikud), sest konsonandi külge peab liituma -lik (ainult paaris sõnas on erandlikult -line). Teiselt poolt tarvitab Wilde -lik, kus parem oleks -line, täisjõulik (I 35 pro -line), loogiliku (I 140 pro loogilise), uudishimulikult (II 14 pro -liselt). Teinekord oleks parem -lik konsonantvormi külge kui -line vokaallõpu külge: kuradilisi (I 10, parem: kuratlikke), talupojalisi (I 100, parem: talupoeglikke); koguni ‚elumeheline herra‘ (I 127) asemel ütleksin pigemini ‚elumehelik herra‘. — Teatavalt liitsõnus peab olema -line (vokaali küljes) ja eelmise sõna genitiivis: nõdravaimlist (II 59 pro nõdravaimulist). Ühes juhtumuses jälle on Wilde -line reegluga äärmiselt pedantlik ja kirjutab ‚kirjanduselist‘ (I 7, parem: ‚kirjanduslikku‘).

Mõnikord peaks -line asemel olema -ne: korrapäraline (I 67 pro korrapärane) : isegi ‚peenehuulelise‘ asemel (mis küll viga ei ole), võiks olla ka ‚peenhuulne‘.

-lane liitub teatavalt sõnus reeglipäraselt tugevapainelise ja ühtlasi konsonantlõpulise vormi külge, seega viga ‚linnalaste‘ (I 62, sõnast linnalane), peab olema linlaste (nominatiiv ‚linlane‘).

Ebasoovitav vorm on ka ‚noorpõlised‘ (I 8), siin peaks olema ‚noorpõlvsed‘ või ‚noor(e)põlve‘.

Ebajärjekindlus: ‚kevadine‘ (I 62), aga ‚kevades‘ (I 91); parem ‚kevadine‘.

Soovitav oleks vahet teha sõnade ‚viimse‘ ja ‚viimase‘ vahel: ‚viimne‘ — absoluutselt viimne, millele teist samasugust enam ei järgne, (näit. viimne päev), ja ‚viimane‘ — s. o. eelmine, viimati olnud (näit. viimasel korral, s. o. eelmisel korral). Seda vahet Wilde ei tee, tal on ‚viimane‘ ja ‚viimne‘ läbiseegi, kuidas juhtub: alles pikkamisi hakkas viimne (s. o. viimane) toibuma (I 24), viimane (siin pro viimne) kui veretilk (I 85), aga ka õigesti: viimane sattus sõprade... seltsi (II 44).

Ka Wilde tarvitab ‚tähelepanemisväär‘ (II 29), kuna parem oleks ‚tähelepantava‘. Samuti mitte ‚tuntavat pehmust‘, nagu Wildel (I 106), vaid parem ‚tunduvat pehmust‘. Imelik, et selle ‚tunduva‘ peale ei tulda, ikka ‚tuntav‘ ja ‚tuntav‘, nii et see otse tüütab.

Pro ,kahe rattaga kaarikuga' (II 13) oleks ilusam ,kaherattalise kaarikuga', millega ka oleks välditud stiililiselt halb korduv -ga. Üldse, nii mõnigi kord oleks -ga asemel ilusam -line või -ne.

Adverbuletuse alal peab meelega konstateerima, et Wildel veel võrdlemisi elav on -sti lõpp: hoolsasti, kiiresti, nobesti (õigem nobedasti), koguni ,vähemasti', kuna uuemal ajal on paha kalduvus (arvatavasti pärit Lõuna-Eestist) selle asemel tarvitada -lt: hoolsalt, kiirelt jne. Ta oleks võinud kirjutada ka ,nukrasti, tooresti' (pro nukrait II 17, toorelt I 56). Tarvitagem -sti, kus see meie keeletundele veel tundub võimalikuna!

Nüüd üksikud adverbid.

Hale on näha ka Wildel seda inetut, lamedat lõunaeesti ,eila' (II 74), mis nüüd ajalehtedes möllab, ja siis samuti ,eilane' (I 106), kuna peab olema ,eile, eilne'. Teine niisugune inetu ja vastik lõunaeesti vorm on ,tagast' (I 89) pro õige ,tagant'. Veider vastuoksus (lõuna-eestiline?) on ka peaaegu järjekindel ,kah' (I 41, 99), kuna peab olema ,ka', ja teiselt poolt ,ja' (II 61), kus peab olema ,jah' (= saksa ja), sest ,ja' = saksa und.

Tähelepandav on veel, et mõned, nende seas ka Wilde, on unustanud sõna ,osalt', mille asemel neil ikka on ,jaolt' (I 89).

Olen vormi ,vast' vastu, kui see tähenduses ,vahest'; ,vast' tuleks ses tähenduses keelest hoopis välja heita. Konstateerin meelega, et Wildel ei mäleta näinud seda ,vast', vaid õigesti ,vahest' (II 9).

Nimisõna-tuletuse alal olen märkinud ebajärjekindluse ,sarnadus' (I 44) ja ,sarnasus' (kuskil II-ses andes); viimane vahest parem. Mitte ,ihnsus' (I 63), vaid parem ,ihnus', kuna isik on ,ihne' või ,ihnur'. Kui kord ,kaebust' (I 119), tingimus' (I 6), miks siis mitte ka ,põlgus, juhtumus' pro ,põlgtus, juhtumine'?

Ka nominatiivse liitumise reeglite vastu on eksimusi: mitte ,inglisüütu' (I 10), ,lilleörn' (I 34), ,tolmupeen' (II 49), ,merehall' (II 9), vaid tingimata ,ingelsüütu, lillörn, tolmppeen, merihall'. See ei ole mingi hulljulge uuendus, vaid tarviline keele normeerimine, mis kindlasti läbi läheb, samuti kui ka ,kiiktool, pitstanu, käsivarred, naabermõisnik' (pro Wildel kiigetool I 99, pitsitanu, käevarred II 41, naabrimõisnik I 90). Kindlasti ka mitte ,lõpuarve' (I 9), vaid ,lõpparve'.

Muude nimisõnade suhtes märgitagu, et õigupoolest ei ole eesti keele kohane ütelda ainsuses ,kähara juukse raamis' (I 122), vaid see sõna peab olema mitmuses: ,käharate juuste raamis', nagu ongi Wildel ühes teises kohas (,juuste' II 9), sest ,juus' tähendab üksikut karva; ,juus' tähenduses ,juuksed' võiks lubatav olla vaid luuletuskeeles. — Teiseks, ,ülespidamisraha' (I 42) asemel soovitaksin pigem ,üleval'- või veel parem ,ülalpidamisraha'; ,ülespidamisele' jääks niisugusel korral tähendus esinemisviis, -olek (saksa Betragen).

Verbide alal leidub ilmne viga ,täidub' (I 6), ainus õige vorm on siin ,täitub'; parem oleks ,ärritama' (mitte äritama II 55); ,etteotsa asendada' (I 7), parem ,asetada' (asendada'l võiks olla teine tähendus — asemele panna, saksa ersetzen). Ebajärjekindlus: ,sumbutas' (II 55) ja ,summutatud' (I 75). Viimane oleks häälikseaduslikumana vahest soovitatavam.

*

Ka süntaktiline külg pakub märkuste tegemiseks oht-rasti ainet.

Seal kõige pealt niinimetatud 1-tõbi (olen hakanud seda nii kutsuma), juba Kreutzwaldil lopsakalt võrsuma lõonud, ja ka Wilde näib sellesse eriliselt kalduv. See 1-tõbi on ses, et tarvitatakse -l seal, kus

loomulik ja loogiline oleks -s: tagaseinaga loogilisel kokkukõlal (pro-kõlas) seista (I 11); oli hämaral meeoleolul (I 21); nagu kartusel (pro kartuses) kuuldava eest (I 75); mis tal nüüd.. virvendaval segadusel (pro virvendavas segaduses) vaimusilma eest mööda sööstasid (I 77); hämarikul (pro hämarikus) mustavate puude; Naeratades vaatas ta Aratovi otsa, täiel teadvusel (pro täies teadvuses) enda võimust (II 37); Ainult verine ase rohekal valgusel (parem rohekas valguses) särava lume peal (pro säraval lumel)... tuletasid meele (II 52).

Ka tarbetuid sõnu on küllalt. Toodagu näiteid kõige pealt tarbetust peal-sõnast: parandused piirduvad keele peale (I 8, parem: keelele või: keelega); mängides muru peal (I 22 pro murul); hüppas pingi pealt (pro pingilt) maha (I 98); krahv... oli nagu tuliste süte peal (I 103 pro tulistel sütel); teiega ühe põranda peale (pro ühele põrandale) astuda (I 119); oli selle oma käharijuuste peale (siingi võiks: -juustele) surunud (II 9); selle pealt (pro sellelt) tabada (II 28); — sain lühikeste tähtaegade peale (pro lühikesteks tähtaegadeks) laenata (I 88). Teine niisugune sageli tarbetu sõna on „sees“ (sisse, seest): sammus.. põikuuiltsa sisse (I 35 pro põikuuiltsasse); vaatas... küsivalt silmade sisse (I 36 pro silmadesse); võlgade sisse (I 69 pro võlgadesse) sattunud.

Ka „juures“ on mõnikord ilmaaegne: oma õnnetuse juures (pro õnnetuses)... süüdlane (I 87); seejuures (pro selles) Prokopij ei kahelnud (II 25).

Tarbetud verbi tähendust kõvendavad lisasõnad (ära, välja jne.): oma vekslil põletasin [ära] I 90; olla [ära] uppunud (I 109); ..sirutas ta käe tütre järele [välja] I 79; lisas Lammerbein [juure] I 107; Lubage nüüd [juure] lisada (I 117).

Ka „mitte“ on tarbetu, kus „ei“ küllalt tugev on eitama: ja ma ei häbene [mitte] teile seda tunnistamast (I 95); Inimene.. ei ole [mitte] uss (I 96); viime ei olnud [mitte] enam noor mees (II 15). Niisugune üleliigne „mitte“ on arvatavasti saksa „nicht“ mõjul tekkinud.

„ja ei“ asemel on soovitatav võimalikult „ega“: Seepeale naeratas siis kaupmees isevärki mõrudalt ja ei (pro ega) vastanud midagi (I 21). See „ja ei“ on seda võõrastavam Wildel, et tal enamasti on õigesti „ega“, näit.: Dvornik norises välisukse kõrval vana viisi edasi ega kuulnud (I 21).

Wildele on omane üks isesugune germanism, mis temal nähtavasti on tahtlik ja põhimõtteline, nimelt peaaegu järjekindel kahtleva (ehk kaudse) kõneviisi tarvitamine vastavalt saksa konjunktiivile kaudses kõnes, kuna eesti keeles niisugusel korral väga hästi võib olla harilik indikatiiv: Kogemata sain kuulda, et minu vana sõber.. pealinnas elada (I 51 pro elab); kellel põhimõtteks, et õige põllumees pidavat (pro peab) ise enese omandust valitsema (I 108); Ta küsis, kus ma elada (II 17 parem lihtsalt: kus ma elan). Seejuures et-sõna väljajätmine tundub ka mõnikord natuke saksapärasena: Mulle õeldi, Teie olevat maalija (I 107, parem: Mulle õeldi, et Te olete maalija).

Germanism on kahtlemata ka sõna „seisma“ niisuguseis ütlusis kui: otsa ees seisis pärlendav higi (I 17); suu ääres seisis tal vaht (I 49). Siiski vahest on otstarbekohane seda germanismi sallida.

Tarbetu germanism aga on järgmine: et julge võida olla (I 35). See „võida“ (pealegi oleks õigem vorm „võia“) on eesti keeles tarbetu (um... sein zu können). Saksapärasus, mida igatahes tuleks tõkestada, on küsimuslaused ümberkäänud sõnadekorra abil, kuna ehtsam eesti keel oleks niisugusel korral „kas“: Pidi ta temale õigust rääkima (I 26, parem: Kas pidi ta..., või veel parem: Kas ta pidi..). Küsiv „on“ parem „ons“ (niisugusel korral pole kas-sõna vaja): On see õige (I 29,

parem: Ons see õige). Koguni küsiv minevik võib olla „olis“ („Olis see nõnda?“).

Sõnade korra alal tahaksin teha ühe ettepaneku. Nimelt mitte: „Väikene Arnold oli täna esimest korda süngist välja tohtinud tulla (I 116)“, vaid pigem: „...oli täna tohtinud esimest korda süngist välja tulla“. Või kui „tohtinud“ lõpu poole jätta, siis: „...süngist tohtinud välja tulla“, s. ö. sõna „välja“ vahetumalt verbi ees, mille tähendust ta täiendab. Samuti siis mitte: „kui ta ära hakkas minema“, vaid: „kui ta hakkas ära minema“.

Täissubjekt: „vihm sahis maha“ (I 15), parem siin osasubjekt: „vihma sahis maha“. Partitiivsubjekti liig harv tarvitamine on pahe, mille juured arvatavasti võõraste keelte mõjus.

Objekti alal vastupidine kalduvus, üleliigne partitiivi tarvitamine (partitivism) akkusatiivi või nominatiivi asemel. See ilmub eriti rippuvuses verbidest, mis esinevad vähem konkreetse või vähem lihtsakeelse tähendusega, vaid enam abstraktses mõttes või kirjakeelses ühenduses ja fraseoloogias: ma kosin Olgat (I 44 pro Olga); Aratov kattis nägu (pro näo) mõlema kätega (II 58); ta oli... oma kohust (pro kohuse) täitnud (II 51). Samuti on tal ühendustes „palvet täitma, käsku täitma, uut ametit algama“ ikka partitiivne objekt. Siiski kaldun viimasel ajal arvamisele, et neis võiks jääda partitiivobjekt, kui objekt-sõna moodustab verbiga mingi stereotüüpse fraseoloogilise kompleksi.

Partitivism (lialine, hukkamõistetav partitiiv) sellevastu sageli on, kui da-infinitivist rippuv objekt on verbum finitumi mõjul partitiivis: „ma tahtsin ainult oma õe nimelt teile ettepanekut (pro ettepaneku) teha, tema seltsiliseks heita (I 32); Teie peate oma tütarit käskima minu poega (pro poja) vabaks lasta (I 54); Pean ma teile põhjusi (pro põhjused) nimetama, mis mu sõnu tõendavad“ (I 133), sest nähtavasti on siin mõeldud kõik põhjused (saksa keeles „die Gründe“, mitte „Gründe“); „sai nii kaugele, et ta harjakale sündinud lugu (pro loo) võis jutustada (II 24); Kust pidi noormees Manjad (parem: Manja) leidma“ (II 25).

Ka sõnast „sundima“ ja üldse seesuguseist pingutusverbidest rippudes on Wildel peaaegu järjekindlasti ainuüksi partitiivobjekt: mille kõla sundis Olgad (õigupoolest peaks olema: Olga) kuulatama jääma (I 66); Sinu ohvrimeelne armastus on minu seesmist inimest (pro seesmise inimese) liikvele raputanud (I 80).

Nominatiivobjekt võiks pigem olla järgmises ühenduses: talle ei jäänud teist abinõu kui tingimusi (parem: tingimused) vastu võtta (I 92); mulle nõu anti „Teravaid nooli“ (parem: Teravad nooled) raamatuna välja anda (II 5).

Isesugune nähtus on partitivism asesõnades, kus see sageli on õigustatud selguseõudest. Tarbetu on ta siiski niisuguses ühenduses kui järgmises: kes teda (pro ta) ära tunnud (I 26); korrapärase ravitsus võivat teda (võiks julgesti: ta) päästa (I 67); Päästke teda (pro ta), doktor (I 114). Akkusatiiviks ei tarvitse ainuüksi olla „mille“, vaid selleks võib ka „mis“ olla: .. ajalehte lugema, mille (veel mõnusam: mis) ta kaasa toonud (I 22).

Lõpuks leksikaalne külg. Seal mainitagu ebasoovitavusena sõna „vähe“ tarvitamine tähenduses „natuke“: ta häääl värises vähe (õigem: natuke) I 105; sest „vähe“ on „wenig“, aga „natuke“ on „ein wenig“. Muidu paistab siin rõõmustavalt silma keeleuendusliikude sõnade tarvitamine; nimeomane (I 6), tavapärase (I 8), eelistub (I 9), nautida (I 12), julm (II 42), toda ööd (I 25), suhe, saavutamine jne. Kui meele tuletada, et Wilde peale selle tarvitab ka mõningaid morfoloogilisi keeleuendusi (nagu „tingimus“ ja i-mitmused), siis võib ütelda, et ta osa keeleuendust on omaks võtnud ja kasutanud. See aga — võõ-

rastav ja paradoksaalne nähtus! — ei keela teda oma „Kogutud teoste“ esimese ande eessõnas keeleuuendust, milt ta on kasu saanud, mõnitamast ja maha tegemast. Wilde oleks paremini teinud, kui ta oleks väiksinud oma vastumeelsusest mõnede keeleuuenduste vastu.

Tähendatagu veel, et siin esitatud keeleline analüüs põhjeneb ainult terve esimese ande ja teise ande algsuulise lugemise, nii et võib juhtuda, et seal ei ole esinenudki kõiki märkust teenivaid keelelisi nähtusi.

Joh. Aavik.

Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland.

Zusammengestellt von Edith Kurtz.

Hiljuti ilmus Riia Ajaloo-seltsi väljaandena „Mitteilungen aus der livländischen Geschichte“, XXII, 2, Edith Kurtzi poolt kokkuseatud vanade Lätimaa kultusekohtade nimestikuga.

Nime järele otsustades ei paku tähendatud kirjatöö eestlasele isearalikku huvi, kuid selle kirjatöö sisuga tutvudes märkame pea, et ükski, kes eesti sellekohase küsimusega tegemist teeb, ei või E. Kurtzi kirjutusest tähele panemata mööda minna. Kui ka eesti ja läti mütoloogia teineteisest erineb, annab mõlema rahva muistne usuelu, nimelt usukombed teineteisele kätt. Kultusekommetest leiame üldiselt samu jooni Eestist kui Lätist. Ühised ohverdamiskombed paistavad meile siit kui sealt vastu. Lätlaste ohverdamiskommetega, aga ka ohvripaikadega tutvudes leiame neist niisamasugust kui „Eesti mütoloogia“ III meile Eestist avaldanud.

E. Kurtz on oma töö ometi natuke laiemale alusele seadnud kui Eesti mütoloogia III; kuna viimane ainult ohverdamiskohti käsitleb, võtab esimene muudki kohti harutusele, mis kuidagi mingisuguse müütilise olemusega, isegi nõidadega ühenduses seisavad. Autor on andmeid niihästi kirjandusest kui ka arhiividest kokku saanud; kui põhjalikult ta tööd teinud, see tähendab andmeid kokku saanud, on mul kaugemal seistes raske otsustada. Igatahes annab töö ta usinusest tunnistust. Kirjutuse esimeses osas loendab ta paganuse-aegseid kultusekohti 509 üles. Minu arvates jääb kahtlaseks, kas võib ka Medemi matusekohta seesuguste hulka arvata. Teises osas toob E. Kurtz endiste kabelite ja kirikute nimekirja 128 numbril all. Viimases osas esineb mõnikord surnuaedki, kui ka iga kord tõendust ei anta, et säärasel surnuaial vanasti kabel leidunud, ehk küll üldiselt kabelimäed, kalmed tavaliselt olid ühenduses kabelitega. Ka mujal jääb mõne koha nimetusel tõendus toomata, et koht muiste kultusekoht olnud; mõnikord oletatakse seda ainult.

Huvitav on tähele panna, et Lätis kirikute ehitamise juttudes just samad motiivid valitsevad kui Eestis, niisama rändavate järvede lugude, kuid E. Kurtzi nimestiku järele mitte nii sagedasti kui Eestis. Tõnni austamist leidub Lätiski rohkesti, niisama Tõnismägesid; ma ei ole kokku arvanud, kus neid rohkem on, kas Eestis või Lätis. Hiiepuid tuntakse enam Eestis kui Lätis; lõviosa langeb neist Lätis tammede ja pärnade peale; Eestis esineb viimne puutõug vist harvemini. Allikaid austatakse niisama kui Eestis; koobaste hulgas on rohkem kultusekohti kui Eestis. Eesti koobaste enamiku kohta puuduvad teated, et neid kultusekohtadeks oleks peetud.

Autor loendab kohad, kus jaanituld peetud. Eestis tuntakse sääraseid kohti jällegi rohkem, igas kihelkonnas kümneid. Sellevastu on Jaanimäed Eestis haruldased, kuna Lätis neid palju leidub.

Vanapagana- või kuradinimelisi kohti on Eestis pisut, selle asemel kõneldakse aga Eestis väga paljudest kohtadest, et vanapagan seal esinenud. Lätis sellevastu esineb velns, vels, velna kohanimedes õieti sagedasti; E. Kurtz tunneb üksi 15 velna (vela) kalnsi = kuradi mäge, peale selle ka kive, kambreid, kuristikke jne. Perkoni nimelisi kohti loendatakse tükki 54, kuna meil Pikker kohanimedes kõigest paaril korral esineb. Tähelepanu nõuavad pühad tuled, mille põlemise eest muiste neitsid hoolitsenud; säherdustest neitsitest ei teata Eestis midagi kõnelda, ehk küll siin peale jaanitulede veel jüri-, mihkli-, leedu- ja muid tulesid tuntakse.

Iseloomulik on Ruhjast kuulda, et seal Paipuzi talu maal vana kadakas olnud, mille kõrvale teivaste otsa hobuste ja lehmade pealuid püstitatud (nr. 103). Ka tuntakse pealuu-allikat (nr. 229). See tuletab elavalt tšheremisside ohvripuid meelde, mille otsas hobuste pealuid ripuvad. Eestis igatahes on pealuude ridva otsa panemine üldiselt tundmata.

Härgmäe kihelkonnas on majas-kungsid rohkesti esindatud, kaugemal mitte. Lätlased tunnevad mõnda nõidade kooskäimis-, aga ka põletamispaika. Eestis tuntakse esimesi, teatakse ka, et nõidu põletatud, aga harukorral võidakse seesugust paika näidata. Niisama näidatakse Lätis kohti, kus keegi libahundiks muutunud. Eestis räägitakse küll niisama libahundiks muutumisest, aga ei tunta tavalisest säherdusi iseäralikke kohti.

Ei või mainimata jätta Läti baznicas või elka kalnsisid. Esimene sõna tähendab kiriku-, teine ebajumala-mäge. Esimesi leidub 31, teisi 25. A. Bielensteini järele tarvitatakse mõlemaid nimesid vahetumisi. Eestis tuntakse vähem kirikumägesid, — olgu et ka vahel kiriku ümbrust kirikumäeks nimetatakse, — küll aga kabelimägesid. Päris tundmatud on Eestis ebajumala-mäed. Koguni harva esineb meil jumala mingisugune koht.

E. Kurtz nimetab veel Saules kalnsisid, kuid ei puuduta neid oma kirjutuses pikemalt. Saules kalns on päikesemägi. Ma ei tunne Eestis ainustki sellenimelist mäge, olgu siis Vastselliina Hiniala Päevapööramise-mägi, kus varemalt ohverdati ja päikest paluti: päiväkene, päkäkene, tule välja! ma otsi sino oraga, kae sino karjavitsaga (vdi. Wiedemann, Aus dem inneren u. äusseren Leben der Esten, lhk. 414). Päikesekultuse jäljed on Eestist nii hästi kui täiesti hävinud; Lätis leidub neid ehk rohkem, kuid kahjuks ei ole E. Kurtz neid käsitlusele võtnud.

Jumala kujusid on Lätist igatahes rohkem leitud kui Eestist; need on osalt pakkudest, osalt kividest. Ülepea tunneb E. Kurtz neid 8.

Mõnigi kord jääb küsitavaks, kas meil kristliku või paganliku kultusekohaga tegemist. Mõnigi mainitud kultusekoht võib kristlikust ajast pärit olla. Seda kahtlust avaldab autor isegi.

Kirjatöö tunneb kultusekohtadena kõige rohkem mägesid; mägedele järgnevad kivid. Kaugemal seisavad kabelid, järved, jõed, allikad, puud, kuna Eestis esimeses reas puud ja kivid seisavad ja mäed palju kaugemal tagapool. Kirjutusele juurde lisatud lühike ülevaade kohtade iseloomust pakub selles suhtes varssi selge pildi.

Lövis of Menar andis 1922 Burgenlexiconi välja, mille sarnane Eesti kohta täielikumal kujul E. Laidi poolt „Eesti maalinnade“ nime all 1923. a. on ilmunud. E. Kurtzi poolt on nüüd sarnane töö lätlaste vanade kultusekohtade kohta trükitud. Hea meelega oleksin näinud, et kirjutus vähem leksikoni sarnane, rohkem laiemalt seletav oleks olnud, sest mõne koha kohta ei saa me peale nime midagi kuulda. Oleks soovitav, et Eestiski kultusekohtade üle sarnane töö ilmuks, kuid rohke-
mate andmetega kui see Lätimaa kohta ilmunud ülevaade.

M. J. Eisen.

Killud ja dokumendid.

Mälestused Fr. Kuhlbarsist.

J. Roos on Eesti Kirjanduse s. a. 3. numbris kadunud laulikule Friedrich Kuhlbarsile ilusa pärja pununud. Lubatagu ka mulle sinna paar sõna juurde lisada, ja nimelt tema optimismi põhjenduseks, kui see, mis ma ütelda tahan, ka peaks romantismi sõnaga öeldud olema.

Friedrich Kuhlbari isa, Uniküla valla koolmeister, oli vennaste-usuline (herrnhuut); Uniküla koolimaja otsas on suur palvesaal oreliga, mille tema on ehitada lasknud; seal pidas ta oma palvetunde, mida ka poeg Sonju (Friedrich) pealt kuulas, nagu ta ka aia ja looduse ilu silmitses.

Kui Friedrich Viljandist kooli-vaheaegadel Uniküllä puhkusele tuli ennemalt vanemate ja pärast venna Joosepi juurde, kes Uniküla valla-kirjutaja oli, siis pidas ta ise isa ehitatud palvesaalis palvetunde, millest rohkesti osa võeti küll Uniküla kui ka Laatre ja Tõlliste rahva poolt. Teda kuulati väga hea meelega. Veel 1889. aasta suvel olen ma teda Unikülas näinud.

Kui uue lauluraamatu väljaandmist valmistati, oli ka Friedrich Kuhlbars kaastööle kutsutud, missuguse kutse ta vastu oli võtnud, aga lauluraamatu-komisjoni juhataja kirja peale astus ta sellest tööst tagasi. Seda kuulsin ta oma suust 1893. aastal Viljandis.

Ma arvan: Friedrich Kuhlbari optimismi tekkimise ja püsivuse peapõhjusest tuleb vennasteusust otsida ja leida, mille järele Kõigevägevam Jumal armuline Taevaisa on, kes kõik hea hiilgavale võidule viib, ja kõik inimesed on selle isa lapsed, õed ja vennad, mitte teoreetiliselt, vaid tegelikult Jeesuse armu läbielamise põhjal.

Jah, loodusearmastaja oli ta küll kah: suve-vaheaegadel rändas ta vennaga sagedasti küll Emajõe, küll Virnajärvele, üle nurme ja niidu, läbi laane ja luha, mööda mäge ja orgu, ka sood ja raba tallates, püss või õngevibu õlal.

Suur mõju oli Friedrich Kuhlbarsil oma ümbruskonna peale, mille tõttu teda kõik tema tundjad armastasid ja austasid. Teda nimetati harilikult Viljandi koolihärraks. Nagu kooliõpetaja C. H. Niggol, nõnda on ka allakirjutaja Friedrich Kuhlbari mõjul oma saha sule vastu ära vahetanud.

Muhu koguduse õpetaja J. Meeri.

Mihkel Suigusaare kiri C. R. Jakobsonile.

Auuwäärt eesti sõber!

Ütelge mule ommeti, mis pean mina Teie kalli manuskriptiga tegema? Esimest korda wist, ma arwan, tahetakse eesti keeli trükkis neist asjust, mis Teie kõnedes on, Eestlasele ka tõt wälja ütelda ja sest tale märku anda, mis ta on olnud, mis tema on, mis temast wõib saija ja mis temaga tehakse — ja siiski ikka tahab tee kinni jääja. Haleda südame ja nukra meelega annan Teile teada, et nüüdsel aeal on weel wäga kardetaw nisugusid mõnusauid kõnesid, nagu Teie kõned on läbi lasta ja see pärast peawad naad kas ehk ümbertentud sääama ehk kogoniste ära keeletud. Aga kui Teie manuskriptist saab midagi maha kustutud, siis jääb ka ta kõigest omast paremast tuumast ilma ja Teie kallis ja wägew töö saab raisatud, ära solgitud; kahjo ka jälle kui ta suutumas saab ära keeletud, siis jo Teie jääte jälle omast manuskriptist

ilma, nagu ühest juba enne ilma jäite. Palun Teid rutemalt mule wastust anda. Weel palun ka Teid mule tiada anda, kas Teie oma juures on ka „Kooli lugemise raamat“ saija, wõi on teda waea mõnest raamatu poest nõutada. Mina tahaksin üks 10 ehk 15 eksemplari meie Rija Waimoliku kooli tarwis nõutada. — Ka palun Teid, et Teie edespidi omad manuskriptid mitte minu nime peale ei saadaks waid nii: Господину Рижскому отдѣльному цензору по внутренней цензурѣ.

Auupaklikult

Mihkel Suigusar.

Minu adress:

Учителю Михаилу Михайловичу Г-ну Суйгусару
Московская ул. домъ Мужина.

M. Weske 3 kirja C. R. Jakobsonile.

Armas suguwend!

Ei saanud ühe kirjutusega „Sakalalle“ walmis. Julgen Teile soowida, mitme sõbraga ühel meelel, et Teie Tallinnamaa kontrahtidest mõisnikkude ja talupoegade wahel Sakalasse kirjutaksite, pia, tubliste ja sagedaste. Selle läbi kaswaks Teie sõbrade ja lugejate arw Tallinna maal iseäranis. Teie lubasite minewal kewadel sest kirjutada, kui weel teadusi olete saanud. Seda oodetakse. Kontrahid rõhuvad Tallinnamaa talupoegi hirmsal wiisil, on sagedaste seaduse wastalised. Ka oleks tähtis, kui Teie omas lehes teataksite mis „Golos“ Kuuramaa talupoegade kontrahtidest awaldas. Tallinna „Reval. Zeitung'is“ oli paari nädali eest sellest täielikult. Minul on kontrahtidest materjali, aga mina tarwitan seda teisel wiisil.

J. W. Jannsen on raskete haige, sai arvata ligi nädala eest rabatud, arwatakse arstide poolt, et jäädawalt haigeks jääb ja öeldakse, et temast enam seitungi toimetajat ei saa. — M. Lindenberg olla jo luba seitungi wäljaandmiseks saanud, see ilmuda „Walguse“ nime all.

Palju terwisi!

Tartus, 8. Nov. 1880.

Teie truu M. Weske.

Auustatud suguwend!

Minewal laupäawal pandi mulle kuratori härra läbi ülemalt pooitette: mina pidada kas kõigist Eesti seltsidest wälja astuma, midagi enam seitungisse kirjutama, ehk oma ammeti uniwersiteedi peal maha panema. Muud põhjust ei öeldud kui seda, et mina Eesti seltsides politikat ajawat. Wiimse suiste pühani on mõtlemise aega. Mina pian nüüd kõigist seltsidest wälja astuma ja palun andeks, et ma Sakalasse mitte enam kirjutada ei wõi; muud nõu ei jää minul üle. Ehk saadakse edespidi aru, et mina ilma süita olen. Palun, et Teie midagi sellest Sakalasse ei kirjuta.

Jumalaga seda korda!

Tartus, 27. Mail 1881.

Teie truu M. Weske.

Auustatud suguwend!

Olen kuulnud, et Teie kuus koosolekut Kirjameeste Seltsile paljuks piate. See ei ole mitte palju, — ma olen juba ammu seda järele

mõelnud. Ei tule ka kuus Tartus pidada, waid wiis, sest Juuni kuu koosolek, Jaani päewa ümber, saab ikka Wiljandis Põllumeeste Seltsi majas peetud, kuhu jo õhtupoolsete Eesti maakondade inimesed tulewad, nii heaste, kui paljalt need. Weebruari lõpul ehk Märtsi algusel wõib aga wäga sündsalt Tartus koosolekut pidada, seda oli tarwis, sest siis inimestel aega küll ja tee ka enamiste hea. Näeme meie aga edespidi, et kewadine koosolek mitte sünnis ei ole, siis wõib jo pidamata jätta, ehk mõni kord pidamata jätta. Meil on kõnepidajaid küll ja tuleb ikka uusi juure. Kuuljaid ei saa meil ka küll iialgi puudu olema, sest Tartus isegi on jo ligi sada liiget. — Et liikmed ära tüdineksiwad Seltsi tulla seda ei ole sugugi karta, sest meie hoiame ju seda elawat waimu, mis Seltsi püüdmistes on ülewal ja saame seda edendama. Uusi asju saab Seltsile ette toodud. Üks koolmeister, Paljasmaa, kelle kõnest Seltsil hea meel oli, piab minu soowimise peale sagedaste teaduse ja teatuse kõnesid wene kirjameestest ja kirjandusest. Teine, Johannson, piab kõnesid wene ajaloost. Mina omalt poolt toon ikka jälle uusi asju ette ja aratan Seltsi liikmeid korjandustele. Tulewal koosolekul räägin Eestlaste wanast usust, taewa ehk ilma jumalatest, millest kui kõik kokku wõtan, nimelt ka oma leidused ja Soome rahwa lauludest, kaunis hea kogu teadusi saab. Sellel poolel aastal pian ma uniwersiteedis õpetuse tundisid neist Eesti rahwalauludest, kus kudagi wiisi wanast usust sisu on ja juba sellepärast oli mul waja materjaali kokku seada, — mõtlesin aga ka selle peale, mis Teie soowisite, et ühe Wene teadusmeeste ette-wõtmist täiendada. Rahwas wõib selle juures mind palju kogumise juures aidata; wana jumalate uued nimed näituseks on Tõnniswakk endise Ukkowaka asemel kui asja peab waatama ja Tõnni auustamine weel rahwa suus. Meie noorte liigete püüdmine uniwersiteedi peal lähäb ka ikka elawamaks Seltsile kasusaatmises, iseäranis walmistab ennast Buschmann waimustusega ette. — Siit näeme ühtlasi Seltsi lähemat tulewikku, mis õitsemise ja wiljakandmise lootust küllalt annab.

Wanast usust kirjutan ma lühedalt Sakalalle, täielikumalt raamatuks. Ma katsun Seltsi tulewa koosoleku ajal Teile midagi sellest jo kätte anda. Ka mõne teise teaduse asja poolest tahan nii teha, kui Teie soowite.

Eesti rahwalaulude teise ande antsin Schnackenburgi trükimajasse ära. Kolmandamast andest on hea tükk trükile walmis kirjutud umbes juba pool-osa. Seda annan teisel wormil wälja: maakondade ja kihelkondade kaupa, seletustega. Esiteks Wirumaalt, Lüganuse kihelk. Nimeks tahan anda: *E e s t i r a h w a l a u l u d*, seletawate tähendustega. *W i r u m a a k o n d*, Lüganuse kihelkond. Pärast tuleb niisama aga *H a l j a l a* kihelkond. Raamatu pikkus ja laius nagu Hurti „wana kandliil“ ja aastaraamatul.

Kas J. Hurt on Eesti kirjameeste Seltsi korjatud lauluwara juba Teile kätte andnud wõi Teile sellest kirjutatud? Teadust oleks pia tarwis, sest Krickmanni laulud, mis tema käes, on wist Nigula (Maholmi) kihelkonnast, kus ta elab, selle kihelkonna murrakut olen ma tudeerinud ja sellest ka jo (Saksa keeles) kirjutatud, järg tuleks nende kätte ja ma annan nad pea wälja; muidu lähän sinna kihelkonda laule korjama. Parem oleks, kui uue jauskonna teine anne Nigula kihelkonna lauludest tuleks, sest N. kihelk. on jo Lüganuse ja Haljala kihl. wahel, mitmeti ka oma murde poolest.

Terwistega Teie M. W e s k e.

S. 14. Weebr. 1882.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1924.

- E. T. A. Hoffmann: **Aamissepa-meister Martin ja tema sellid.** Tõlkinud Ants Oras. Hind 50 mk.
- Suonio (J. Krohn). **Kuu jutustused.** Tõlkinud Julie Rõks. Nat. Mey illustratsioonid. Hind 40 mk.
- Z. Topelius: **Velskeri jutustused, I osa. I lugu: Kuninga sõrmus.** Tõlkinud E. Raudsepp. A. Edelfelt'i illustratsioonid. H. 90 m.
- Z. Topelius: **Velskeri jutustused. I osa. II lugu: Mõök ja ader.** III lugu: **Tuli ja vesi.** Tõlkinud S. Holberg. A. Edelfelt'i illustratsioonid. Hind 200 mrk.
- Jules Verne: **80-ne päevaga ümber maailma.** Tõlkinud O. Treu. 53 ilustusega. Hind 220 mrk.

D. Ajaloo-kirjandus.

- Balthasar Russow: **Liivimaa kroonika.** Tõlkinud K. Leetberg. I anne: hind 60 mk.; II anne: 110 mk.

E. Sõnastikud.

- Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.** Hind 35 mk.
- Matemaatika sõnastik.** Kolmas täiendatud ja parandatud trükk. Hind 50 mk.

F. Mitmesugused.

- Joh. Aavik: **Puudused uuemas eesti luules.** Hind 75 mk.
- J. Jõgever: **Eesti muinasjutud koolidele.** Hind 200 mk.
- L. Kettunen: **Lauselikmed eesti keeles.** Hind 125 mk.
- K. Krohn: **Soome-Eesti vanast rahvalaulust.** Hind 60 mk.
- Palamuse kihelkond.** Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Hind 25 mk.
- K. Ramul: **Ihu ja hing.** Psühholoogilised loengud. Hind 50 mk.
- A. Saareste: **Eesti, eestlased ja eesti keel.** Hind 30 mk.
- K. E. Sõöt: **Bahva lauluvara.** Kogu üldiselt lauldavaid laule. Hind 120 mk., köites 170 mk.
- Kuukirja „**Eesti Kirjanduse**“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral: XIII (1918/19), XIV (1920), XV (1921), XVI (1922) à 200 mk. ja XVII (1923) — 360 mk. aastakäik. Tellimishind 1924. a. on 300 mk.
- Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud: I—IV, VI—X à 50 mk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel ilmuvaist raamatuist on käesoleval ajal

a) trütkis: Anna Haava luuletused; Koidula: Luuletuste kogu V. Hugo: Hernani; Edda; A. Järnefelt: Isamaa; Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat; Tartumaa, I osa koguteosest „Eesti“; Eesti rahvalaulud, Dr. Hurt'i ja teiste kogudest; Kodumaa õistaimed; V. Hugo: Jumalaema kirik Pariisis; Scott: Ivanhoe; B. Shaw: Inimene ja üliinimene; P. Loti: **Islandi kalur.**

b) osalt trükivalmis, osalt valmimas: V. Korhonen: Metsas ja õues; A. Lydecken: Tähtede ilmas; Rolandi laul; Jensen: Jääliugustik; E. Öpik: Päike uuemate uurimiste valgusel; M. Veske laulud; H. Balzac: Šagrään-nahk; Marryat: Tüürimees Tubli; A. France: Le manequin d'osier; Payot: Tahte kasvatusest; Eino Leino: Simo Hurt; G. Maupassant: Vee peal; Wells: Maailmade võitlus; J. London: Kui jumal

naerab; B. de Saint-Pierre: Paul ja Virginie; Lewis-Sinclair: Main Street; Fr. R. Kreutzwald: Viru lauliku laulud; Shakespeare: Hamlet; Aho: Panu; Scott: Talisman; Lamb: Shakespeare draamade ümberjutustused; L. Suburg: Liina; Shakespeare: Suveöö unenägu; J. V. Luce: Saaremaa juturaamat I ja II; Strömgren: Astronoomilised miniatüürid; V. Nernst: Maailm; Pakkala: Lapsed; J. Verne: Saladuslik saar; Flaubert: Salammbô; L. Suburg: Maarja ja Eeva; Jak. Tamm: Kirjatööde kogu II; Zola: Germinal; E. Aspe: Anna Dorothea; A. France: Kui jumalad janunevad; Goethe: Noore Wertheri kannatused; Goethe: Egmont; Dante: Uus elu; A. Strindberg: Üksi; M. Cervantes: Novellid; F. Herczeg: Paganad; Eesti avalikud tegelased; Ibsen: Keiser ja Galilealane; Eesti Ajaloo lugemik I; W. Shakespeare: Kuningas Lear.

c) otsitakse tõlkijaid järgmistele töödele: S. Petõfi: Valik luuletusi; Lehtonen: Soome muinasjutud; W. Shakespeare: Macbeth; Jensen: Müüdid, jahid ja teised jutud; Shakespeare: Julius Caesar.

Kuna Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna poolt kokkuseatud Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamatu II parandatud ja täiendatud trüki ilmumist ei ole võimalik puht-tehnilistel põhjustel, peaaesjalkult vastavate kirjamärkide vähesuse ja trükiparanduste raskuse tõttu kuidagi kiirendada, selle kõrval aga mitmelt poolt tungivalt soovi on avaldatud, et võimalduks asjast huvitatulle selle väljaande seni ilmunud ja ilmuvate poognate tarvitamine, otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi juhatus „Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamatu“ II trüki ettetellimised avada järgmistel tingimustel:

Igal ettetellijal tuleb saata kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu Eesti Kirjanduse Seltsile raamatu ligikaudne hind — 400 marka — (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), misjärele tellijale postiga kätte saadetakse seni ilmunud poognad ühes sissejuhatava osaga, kuna järgmised poognad järgnevad samal teel peale nende ilmumist. Iga 16:ne lehekülje suuruse trükipoogna eest, kui neid ilmub peale 40:ne poogna (640 lehekülje), tuleb ettetellijal pärastpoole juure maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Olgu tähendatud, et käesoleva ajani on ära trükitud XVI+288 lhk. (trükitakse K tähte), iga kuu järgneb 32—48 lhk., nii et raamatu ligikaudset suurust — umbes 640 lhk. — arvesse võttes, ta trükkimist veel käesoleval aastal loodetakse lõpule viia.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923. ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühelikordne) liikmemaks 2000 marka.

Eesti Kirjanduse Seltsi

asjaajamise büroo ja kirjastusladu

asub Tartus, Jaani tän. nr. 26.

Telefon 601.

Avatud äripäeviti kella 9—3.